

Regény és identitás: a konstruált terek identitásképező szerepe a Sinistra körzetben

Jelige: Gam111

Tartalom

1. A megkonstruált tér és a körzetesítés összefüggései	2.
1. 1. A tér kettős jellege a <i>Sinistra körzet</i> ben: a fiktív és valós közötti átmenet	
1. 2. <i>Sinistra körzet</i> , mint fikciós elbeszélés és egyben a fikció területe.....	4.
2. A regény címének többértelmű jelentése.....	6.
2. 1. A „ <i>Sinistra</i> ” szó jelentése és meghatározó szerepe	
2. 2. A „ <i>körzet</i> ” mint a térbezártság eszköze.....	7.
3. A tér sokrétű megnyilatkozása: mitikus tér, a tiltás helye, az otthontalanság tere.....	9.
3. 1. A körzet megjelenési formái: utópia, heterotópia, válságtér, illetve a szent és a profán tere.....	12.
4. A <i>Sinistra körzet</i> műfaja és elbeszélés módja.....	14.
4. 1. Műfajok keveredése: novella és regény határán	
4. 2. Az elbeszélés maszkjai és szerkezete.....	16.
5. Az identitás és annak megjelenése a <i>Sinistra körzet</i> ben.....	18.
5. 1. Identitás az identitásválság tükrében és az (ön)azonosság problematikája	
5. 2. Az identitást kialakító tényező, azaz az identifikáció.....	19.
5. 3. Az identitás szétaprózódása, térben való szétszóródása.....	21.
6. Névadás, azaz a hatalom eszköze az identitás felszámolására.....	23.
6. 1. A név/ álnév állandóságának hiánya.....	28.
7. Az identitás elrejtése: az animalizálódástól egészen az eltárgyasodó lét felé.....	30.
7. 1. Az animális lét megjelenése a regényben	
7. 2. Külső/ belső jegyek átalakulása, egybeolvadás a kör(nye)zettel.....	32.
7. 3. A nyomhagyás, mint a személyiség utolsó lenyomata.....	35.
Szépirodalom/Felhasznált szakirodalom.....	38.

„...a tér valami, a véges emberi megismerésben szükségszerűen és eleve,
azaz tisztán megjelenített.”

Martin Heidegger: Kant és a metafizika problémája

1. A megkonstruált tér és a körzetesítés összefüggései

1. 1. A tér kettős jellege a *Sinistra* körzetben: a fiktív és valós közötti átmenet

Amikor fiktív vagy valós tér közötti különbségekről beszélünk, illetve világosan megpróbáljuk a kettő közötti határt lefektetni, akkor gyakran elfeledkezünk arról a lehetőségről, hogy ez a kétféle tértípus nem feltétlenül oltja ki egymást. Hasonlatosan problematikus megítélésük, ahogyan a Wolfgang Iser által felhozott szépirodalmi szövegek megközelítése is, miszerint: „Az irodalmi szöveg valóság és fikció keveredése, s ekképp magával vonja az adott és az elképzelt összjátékát. Minthogy ez a kölcsönhatás lényegesen többet hoz létre a kettő közötti egyszerű ellentétnél, talán jobban tesszük, ha egyszer s mindenkorra leszámolunk a fikció és a valóság régi ellentétével...”¹ Megfogadva ezt a tanácsot, nem is tartanám célravezetőnek, ha *Sinistra* körzetének terét, illetve tájegységét konkretizálva, csupán csak egyik típusnak akarnánk megfeleltetni. Az átmenetiség érzékeltetésére vegyük csak „Dobrin City” kapcsolatát, amely amellet, hogy kissé ironikus hatással él, emellet magában hordozza eme hármasság (valós- fiktív - imaginárius) jelenlétét. Azaz Dobrint, mint helynevet tekinthetjük a „valósnak”, City kifejezést a szöveg ismeretében² egy „fiktív” megnevezésnek, és ennek viszonyából megszülető egységet („Dobrin City”) az „imagináriusnak”.

Szirák Péter meglátása szerint az eddigi Bodor-szövegekhez képest másképp „retorizálódik” a fiktív- valós- imaginárius hármassága³, miszerint a regény „nyelvi játékterében a fikciót „előző” értelemrendszerek evidenciájának kétségbevonása, az imaginárius szóhoz juttatása

¹ Wolfgang ISER, *A fiktív és az imaginárius: Az irodalmi antropológia ösvényein*, Bp., Osiris, 2001. 21.

² „A sínek végében földszintes, kopott épület állt, ereszéről festett deszkadarab lógott, rajta Dobrin, a falu neve. Valaki még sárral alája mázolta a falra: City. Tavasszal, este fele érkeztem meg Dobrin Citybe.” BODOR Ádám, *Sinistra körzet, Egy regény fejezetei*, Bp., Magvető, 1992., 17.

³ Szirák Péter Mészöly, illetve korábbi Bodor szövegek alapján vonja le azt a következtetést, hogy a *Sinistra* körzetben a fikcióképző aktus némiképpen máshogy jár el. Ezt leginkább az elbeszélte történeteknek az összetettsége (valós/fiktív), és az ebből eredő nyelvi világ és beszédforma, illetve az ehhez szorosan kapcsolódó megváltozott befogadói magatartás szükségessége irányítja. Vö. SZIRÁK Péter, *A periféria poétikája?*, 136-137.

nem a valószerű és a fantasztikus ellentétén, hanem e kettő különbségének viszonylagossá tételén, eltűnésén alapszik”⁴. Mindemellett kiindulva sokrétűségéből (mitikus, szimbolikus, metaforikus) és meghatározhatatlanságából tekinthetjük fikatív térnek, amelyben maguk a szereplők is, ha nem is egészében, de valamelyest fikatív alakokká válnak. Körülhatároltsága, determináltsága révén azonban a valós tér tulajdonságaival rendelkezik, hiszen térképen való jelölhetősége, s a határvonalak által szegélyezett területe erre utal.

A két meghatározás között azonban ott rejtőzik az az oximoron, mely szerint ezek nem csak önmagukra érvényes megállapítások, hanem saját ellentéteikre is megfeleltethetőek. Ennek egyik oka, hogy a valós tér már olyannyira meghatározott elemekkel dolgozik, amelyek abszurd módon jelölik ki a terület elhelyezkedését, ráadásul sok esetben ezek önellentmondva ábrázolódnak, azaz a megfoghatatlan fikatív tér arcát öltik magukra. Másfelől egy ennyire megkonstruált térképzet – amely több körzetnek egyfajta metszéspontján alakul ki –, hogyan képes ennyire rendezett és szabályos struktúrát felvenni. Itt megint csak a fikcióképző aktus egy olyan kombinációjával találjuk szembe magunkat, amely csak az által tud a szöveg értelmezésének szintjén értelmet nyerni, ha azt a „rámutatás” aktusában szemléljük, vagyis *„az általa jelölt világra úgy tekinthessünk, mintha valódi volna,...az ábrázolt világ a „mintha” világába történő átváltozása révén felel meg annak a célnak, amelyet figuratív használata tűz ki elé.*”⁵A „mintha” ebben az esetben megszünteti a tértípusok között húzódó feszültséget, egyszerre rámutatva Sinistra kettős természetére, tehát képes felfüggeszteni azt a problémát, hogy a körzetre miként is tekintünk: a *„korlátlan államhatalom feltérképezett, megmérgezett, körülkerített és részekre osztott*”⁶ területeként vagy a természeti erők által uralt sorsok vesztőhelyeként.

⁴SZIRÁK Péter, *A periféria poétikája?, A Bodor –olvasás = Tapasztalatcsere, Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*, Bp., L'Harmattan, 2005., 136.

⁵Wolfgang Iser, *A fikatív és az imaginárius: Az irodalmi antropológia ösvényein*, Bp., Osiris, 2001. 37.

⁶MÁRTON László, *Az elátkozott peremvidék, Bodor Ádám Sinistra körzet = Tapasztalatcsere, Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*, Bp., L'Harmattan, 2005. 81.

1. 2. *Sinistra körzet*, mint fikciós elbeszélés és egyben a fikció területe

Természetesen ehhez a vizsgálathoz szükséges magát a szöveget is meghatározni, azonban itt le kell szögeznünk, hogy egy fikciókkal dolgozó elbeszéléssel van dolgunk, hiszen Bodor Ádám a szöveg semmilyen szintjén se akar konkrét párhuzamokat húzni a valós, hétköznapiakban végbemenő történésekkel⁷, erre szolgál a természetfölötti bevonása is, amely révén eltávolodik a realitástól. Persze a cselekmények, szereplők és helyszínek sok esetben ráutalnak a szövegvilágon kívül eső politikai helyzetre, azonban ezek szándékos homályban hagyása, illetve elhallgatása megengedi, hogy az értelmező egy fiktív, totalitárius rendszer bírálatát olvashassa⁸. Azaz nem függetleníthető az önkényuralom élményétől, de ahogyan Bengi László is rámutat, „*a poétikai elemzés számára eme tapasztalat nem eleve adott esztétikán kívül eső dimenziójában nyeri el szerepét, hanem a megformáltságnak az olvasás folyamán létrejövő (világértésbeli) összetevőjeként, tehát az ember létbeli hangoltságának általános érvényű mozzanataként*”⁹. Ebből következően kimondhatjuk, hogy a befogadási aktus dönt afelől, hogy az értelmezett szöveget melyik referenciális olvasatát választja. Emellett még számot kell vetnünk azzal is, hogy a fikciós elbeszélés Ricouer megítélése szerint a „valós” (empirikus) elbeszéléssel szemben nem rendelkezik hiteles forrásanyagokkal, tehát nem szabad semmiféle reprezentált valóságot keresni ezekben a történet típusokban.¹⁰ A *Sinistra körzet* narrációs eljárása „*az ábrázolt „valós” világot egy „lehetetlen” világgal vegyíti, az így keletkező ábrázolás olyasvalami meghatározásához vezet, aminek természete szerint meghatározatlannak kell lennie*”¹¹, ennek a megfoghatatlanságnak az érzékelése/érezhetetlensége hálózza be az egész elbeszélés térfogalmát. A feloldása érdekében, ezt a vegyes adottságokkal rendelkező területi egységet ezentúl nevezzük fikciós-tájnak, térnek, körzetnek. *Sinistra körzet*ének területét – amely címbeli kijelöltsége révén egyben az „*epikai tér állandóságá*”¹²-ra is utal – a fent említettek alapján fikciós térként kell kezelnünk, ennek egyik legfőbb oka, hogy az író által megadott leírások nem egyeznek meg a

⁷ Simon Attila *Bodor Ádám* című tanulmányában a mű politikai helyzetétől elvonatkoztatva, egyfajta egzisztenciális válságként aposztrofálja inkább a közép-kelet európai léthelyzetet, *Vö. SIMON Attila, Bodor Ádám, Sinistra körzet*, Alföld, 1992/9., 74.

⁸ A ki nem mondott egyezések (a név: Bodor Ádám- Andrej Bodor, a diktatúra pontos meg nem nevezése: rézkeretbe foglalt ótágú vörös csillag Coca Mavrodin nyakában, a határőrök sapkáin lévő vörös csillagok) egyfelől arra szolgálnak, hogy a történetet ne azonosítsuk a szerző életével, másfelől lehetőséget biztosít a befogadó számára, hogy az olvasottakat bármilyen elnyomással élő rendszerrel megfeleltethesse.

⁹ BENGI László, *A szövegsegmentumok iterációja mint az epikai világ megalkotása, Bodor Ádám Sinistra körzet = Tapasztalatcsere, Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*, Bp., L'Harmattan, 2005. 117.

¹⁰ Paul RICOEUR, *Az elbeszélő funkció = A diskurzus hermeneutikája: Paul Ricoeur válogatott tanulmányai*, ford., szerk. KOVÁCS Gábor, Bp., Argumentum, 2010., 122-123.

¹¹ Wolfgang ISER, *A fiktív és az imaginárius: Az irodalmi antropológia ösvényein*, Bp., Osiris, 2001., 35.

¹² SIMON Attila, *Bodor Ádám, Sinistra körzet*, Alföld, 1992/9., 70.

valóságos földrajzi hely jellegzetes vonásaival, azaz „nem egy létező természetet ír le”¹³. Erre utal az az elbeszélői eljárás is, miszerint a szövegben az övezet helymeghatározásaival nem egészében, hanem szétszórva találkozunk, mint egy előre utalva az ott lakók identitásnak szétaprózódására:

„Dobrin környékén, ahol az idegen mondhatni naponta tiszteletét tette, a Sinistra vize patakokra ágazott, meredek völgyek mélyültek a Pop Ivan oldalába. A vízmósások mentén szögesdróttal borított acélrudak, betonoszlopok, őrtornyok, csapdákkal teli árkok kanyarogtak föl a sziklás hegygerince: a magasban, a vízválasztón húzódott a határ.”¹⁴, „A délután narancsos fényeiben hosszú, éles árnyékokkal a Sinistra medencéje terült elém. A völgy alján, a folyó kanyarulatai mentén füzes sötétlett, túlsó partján ritkás házsor kígyózott, a messzi napsütötte lejtőkön zsindefedelek csillogtak, leghátul, a fenyves fekete gallérja fölött villóztak a Pop Ivan és a Dobrin jeges tornyai.”¹⁵

Mindkét tájfestés az idegen, Andrej Bodor narrálásában elevenedik meg, mégis kétféle szemszög révén. Az előbbi jóval inkább a múlttal való szembenézés visszaemlékező jellegét ölti magára, míg az utóbbi a valóság elutasításával eleveníti fel az emlékeket. Más megközelítésben ez a típusú szétszórtság, megragadhatatlanság és az ebből következő állandóság hiánya rámutathat egy olyan dinamikus térviszony rendszerre, amely Bányai Éva meglátása szerint a terek és határok újraírásában születik meg. „A korunkat, térviszonyainkat jellemző ideiglenesség-érzet hatása alatt minden folyamatos mozgásban, elmozdulásban van: még a viszonylag rögzíthetőnek vélt térstruktúrák is.”¹⁶ Úgy kell tekintünk a szöveg közben kialakuló fikciós térre, ahogyan az ezt létrehozó fikcionalitásra, amely „az önalakítás és világalkotás paradigmája, és ilyen mivoltában a kreatív folyamatot illusztrálja”¹⁷. Ebből következően a fikciós tájteremtés eme behatárolhatatlansága megnyilvánul magában a körzet felépítettségében is, hiszen „egyszerre belakhatatlan és népes; egyszerre helye határoeltságnak és tágasságnak, bezártságnak és benső zártságnak”¹⁸, ez a struktúra kívülről befelé haladva, átrendez minden szerves és szervetlent, egészen a rezervátum lakóinak koherenciájáig.

¹³ TORDAI Zádor: *A távcső művészete, Bodor Ádám Sinistra körzet = Tapasztalatcsere, Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*, Bp., L'Harmattan, 2005., 68.

¹⁴ BODOR Ádám, *Sinistra körzet, Egy regény fejezetei*, Bp., Magvető, 1992., 7.

¹⁵ Uo., 16.

¹⁶ BÁNYAI Éva, *Terek, viszonyok, térviszonyok = Terek és határok, Térképzetek Bodor Ádám prózájában*, Kolozsvár, RHT, 2012., 33.

¹⁷ Wolfgang ISER, *A fiktiiv és az imaginárius: Az irodalmi antropológia ösvényein*, Bp., Osiris, 2001., 108.

¹⁸ POZSVAI Györgyi, *Bodor Ádám Monográfia*, Pozsony, Kalligram, 1998., 149.

2. A regény címének többértelmű jelentése

2. 1. A „Sinistra” szó jelentése és meghatározó szerepe

Mikor a *Sinistra körzet* című regénnyé fejlődött novella-füzért vizsgáljuk, már az elején számot kell vetnünk a mű önmeghatározásával, amely a cím által megy végbe. Az epikai térbe való pontos elhelyezkedését és területi zártságát szabja meg ezáltal. Sinistra, vagyis a „*tér, mint címszereplő, némán beszédes*”¹⁹, hiszen a mondhatni „névként” működő szó sűrített jelentéssel bír, amely által egyben előre is vetíti a körzeten belül élőknek, szintén sokrétű és több értelmű természetét. De mi is ez a megfoghatatlan jelentésháló, ami a „*tételezett egység legfontosabb konstituáló tényezője*”²⁰-nek megnevezésében rejlik? Egyfelől vizsgálhatjuk a Sinistra kifejezés szó szerinti jelentését, amely magában hordozza a körzet negatív tér érzetét, s így rámutathat egyfajta mitikus hellyel való azonosulásra is, ez Simon Attila tanulmányában a név által nyer értelmet:

„*Sinistra beszélő név (szótári jelentése: baljós, baljóslatú; veszélyes, vészjósló, vészterhes; végzetes; gonosz, sötét. gyászos; az azonos tövű főnév pedig elemi csapást, szerencsétlenséget jelent), ami azt sugallja, hogy a helyszín pontos földrajzi meghatározása szükségtelen... hiszen a mű világában szimbólumként funkcionál, modellszerepe van.*”²¹

Ez a meghatározás implicálja a tér fiktív jellegét, nem utolsó sorban azért, mert egy valós teret sokkal inkább határoznak meg elhelyezkedési, térvizsnyoi és természeti tulajdonságai, azonban a táj lefestése ettől elvonatkoztatva, egy megszemélyesített, változékony és dinamikus körzetet mutat be. Pontosan ezért olvasható ki a cím tartalmából a „*fenyegető rossz; sötét profécia; a szerencsétlen vég előérzete; az elmúlás tudata*”²², amely a szöveg tájai/terei és az ebben élő ember viszonyát állandóan meghatározza.

A vészjósló természeti jelenségek, főként a fagy folytonos és visszavonhatatlan jelenléte, megegyeztethető a hatalom mindent birtokolni vágyó vonásával, hiszen a hó úgy tartja fogságban a rezervátum lakóit, ahogyan a rendszer totalitása belekényszeríti őket egy létformába. Andrej azon a napon jelenti ki, hogy „*Abban az évben az év leghidegebb napja*

¹⁹ POZSVAI Györgyi, *Bodor Ádám Monográfia*, Pozsony, Kalligram, 1998., 149.

²⁰ SIMON Attila, *Bodor Ádám, Sinistra körzet*, Alföld, 1992/9., 70.

²¹ Uo., 70.

²² POZSVAI Györgyi, *Bodor Ádám Monográfia*, Pozsony, Kalligram, 1998., 149.

*tavaszi elejére esett*²³, mikor felkeresik őt és Géza Hutirát, hogy vegyenek részt a nyugalmazott erdőkerülők kivégzésében. A gonosz jelenléte, azaz a negatív tér konnotatív jellegét a már említett előrevetítettségében és sokoldalú megnyilvánulásában pillanthatjuk meg. Kimondhatjuk, hogy a bekövetkező események összhangban, szinte harmóniában vannak a természettel, ennek oka, hogy „*nincs lét és történés, dolog és folyamat, nincs a természetnek eleme és nincs emberi cselekedet, mely ne lenne e módon térbelileg rögzítve és predeterminálva*”²⁴.

2. 2. A „körzet” mint a térbezártság eszköze

A térben való determináltságot a cím második fele, azaz a *körzet* szó adja meg, Angyalosi Gergely meglátása szerint a cím egyfajta nyelvi játékkal él, a „*sinistra-sinistre és körzet vonzzák egymást*”²⁵, teszi fel a kérdést. „*Az idők feneketlen mélyéről üzenő emberi tapasztalatra utal a szavaknak ez az egymást-keresése. A túlélés lehetőségét mindig az adta meg, ha sikerült a csapást, a balsorsot, a gyászt egy szigorúan körülhatárolt területre – körzetre – korlátozni.*”²⁶ Tehát ez a térbezártság kijelölőjévé válik annak a viszonyrendszernek, amely létrejön: ember és léthelyzete, ember és környezete, s mindemellett ember és az általa betartott rendszer között. A körzet sűrített természete leginkább egy egymást metsző, több különböző jelleggel és mérettel bíró zóna metszéspontjaiból tevődik össze, tehát területi struktúráját tekintve elmondhatjuk, hogy leginkább egy olyan halmazra emlékeztet, amelyben több kisebb-, és nagyobb kör(zet) van jelen. Ezek egymásba folyva együttesen adják ki a terület/ táj jellegzetes viszonyait, egyfelől gondolhatunk itt a terepviszonyokra (ruszin erdőség, hó fedte táj, medvék területe); az élettereket övező körzetekre (Dobrin City, Kolinda-erdő, Baba Rotunda-hágó); saját, közvetlen életteret behatároló térre (boronaépület, malom, meteorológus ház), másrésről a mindenhol uralkodó és mindenkire érvényes hatalmi rendre. A terület leírása hiába tükrözi több különálló, egymástól szegregált terület képét, mégis homogén és szerkezetükben állandósult, ismétlődő tulajdonságaik az egyneműség tereként alkotják meg. A tér egységként, egészként való szemlélése, Heidegger Kant kommentárjában is előkerül:

²³ BODOR Ádám, *Sinistra körzet, Egy regény fejezetei*, Bp., Magvető, 1992., 103.

²⁴ Ernst CASSIRER, *Mitikus, esztétikai és teoretikus tér*, <http://www.c3.hu/scripta/vulgo/2/1-2/cassir.htm>

²⁵ ANGALOSI Gergely, *A kiismerhetetlen remekmű, Bodor Ádám Sinistra körzet = Tapasztalatcsere, Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*, Bp., L'Harmattan, 2005., 49.

²⁶ Uo., 49.

„Az egy tér egysége nem több és egyedi térbeli viszonyok figyelembevételével hordatott össze, és nem ezek összehasonlító vizsgálata segítségével építettett egésze: a tér egysége nem fogalmi egység, hanem valami olyannak az egysége, ami önmagába véve egyetlen Egy. A sok tér csak az egy, egyetlen tér korlátozása révén jön létre. Ez a tér azonban nem csupán a mindenkor korlátozható, de maguk a korlátok közé szorító korlátok is vele egylényegűek, azaz térbeliek. Az egyetlen egyedüli tér mindig, minden egyes részében teljesen ő maga. Minthogy a szemlélet mibenlétét repraesentatio singularisként kell meghatároznunk, azt mondhatjuk, hogy a tér megjelenítése egy egyetlen egyedinek a közvetlen megjelenítése, azaz szemlélet.”²⁷

²⁷ Martin HEIDEGGER, 9.§. *A tér és idő mint tiszta szemléletek megvilágítása = Kant és a metafizika problémája*, Bp., Osiris, 2000., 71.

3. A tér sokrétű megnyilatkozása: mitikus tér, a tiltás helye, az otthontalanság tere

Sinistra körzetét miután fikciós térnek minősítettük, egyben tekinthetünk rá egyfajta mitikus területként is, amely effektíve rendelkezik egy, a külvilágtól jó körülhatárolható több jelentéssel bíró hellyel. Cassirer megítélése szerint ezeknek a tereknek bizonyos mágikus vonatkozásokkal kell rendelkezniük, amelyek nem függnek a geometriai meghatározottságoktól²⁸, pontosan úgy, ahogyan Sinistra területét sem lehet a valós térben leírni. Ismertetőjegyeik: „Üdvözülés vagy kárhozat, megközelíthetőség vagy tiltás, áldás vagy átok, otthonosság vagy idegenség, szerencsekívárat vagy fenyegető veszély...”²⁹. A tiltás mozzanata kimondatlanul is végigkíséri a körzet lakóinak életét, hiszen a határon belüli tartózkodás és a hatósági szervek intézkedései a szabad akarattól és mozgástól fosztják meg az ott lakókat („...az éjjel valaki ledöntötte Géza Kőkény szobrát –, legjobb, ha máris mindenki otthon marad.”³⁰). Ennek tetőzése a Coca Mavrodin kinevezését követő kijárási tilalom, amellyel végleg megszűnik az emberek közötti érintkezés.³¹

Csak hogy a természetvédelmi körzetben ezek, az oppozíciós viszonyban álló jegyek – amelyek a mítosz esetében a térbeli helyek megkülönböztetésére szolgálnak³² – nem hogy kioltanák a másik hatását, hanem egymást kiegészítve, megkonstruálják a körzet abszurd jellegét. Vegyük csak az otthonosság és az idegenség viszonyát, amely első megítélésre kizárja egymást, ám ha a „heimisch” és az „unheimlich”³³ nexusában vizsgáljuk, akkor máris láthatjuk a két, egymás ráutaltságában létező fogalmat.³⁴

²⁸ „Amikor a mítosz a fenn és a lenn, a jobb és a bal, az ég különböző tájai, kelet és nyugat, észak és dél között különbséget tesz, nem empirikus-fizikális térünk értelmében vett helyekről, s nem is geometriai térünk értelmében vett pontokról és irányokról van szó. Minden egyes hely és irány sokkal inkább egy bizonyos mitikus minőséggel terhelt.” Ernst CASSIRER, *Mitikus, esztétikai és teoretikus tér*, <http://www.c3.hu/scripta/vulgo/2/1-2/cassir.htm>

²⁹ Uo., <http://www.c3.hu/scripta/vulgo/2/1-2/cassir.htm>

³⁰ BODOR Ádám, *Sinistra körzet, Egy regény fejezetei*, Bp., Magvető, 1992., 122.

³¹ Gondolhatunk itt az érintkezési azon átalakulására is, mikor Andrej és Elvira Spiridon a szexualitás intimitását megtörve, az elrendelt nyiratkozást hajtják végre. (BODOR Ádám: *Sinistra körzet*, 130-131.)

³² „...ezek azok az ismertetőjegyek, melyek szerint a mítosz a térbeli helyeket egymástól elkülöníti s melyek szerint a térbeli irányokat megkülönbözteti. Minden hely egy sajátos atmoszférában helyezkedik el és mágikus-mitikus ködfoltot képez maga körül; mert csak azáltal van, hogy meghatározott hatások tartoznak hozzá, hogy üdvözülés és kárhozat, isteni vagy démoni erők indulnak ki belőle. Ezen mágikus erővonalak mentén tagolóódik és strukturálódik a mitikus tér s vele a mitikus világ egésze.” (Ernst CASSIRER, *Mitikus, esztétikai és teoretikus tér*)

³³ vö. Martin HEIDEGGER, *Sein und Zeit*, <http://gesamtausgabe.files.wordpress.com/2012/06/er-ga-02-sein-und-zeit-1927.pdf>, 184- 191.

³⁴ Angyalosi Gergely *A kiismerhetetlen remekmű* című tanulmányában (Angyalosi: i. m. 49.) pontosan a „körzetesítés” jelöli ki a heideggeri *Unheimlichkeit* megszüntetőjeként, amely révén felszámolódik az

Heidegger *A szorongás alapdiszpozíciója mint a jelenvalólét egyik kitüntetett feltárultsága* című írásában a szorongást nevezi meg az „otthontalanság” érzetének kiváltójaként. Érdekes módon ez a fenyegető létállapot nagyon is kötődik a térbeli rögzítetlenséghez, amely egyben jelenti magának a szorongás létezésének megfoghatatlanságát is. Ennek legfőbb oka, hogy „a szorongás semmi meghatározott „itt”-et vagy „ott”-ot sem „lát”, ahonnan a fenyegető közelednék. A szorongás mitől-jét az jellemzi, hogy a fenyegető sehol sincs. A szorongás „nem tudja”, hogy mi az, amitől szorong. A „sehol” azonban nem semmit jelent, hanem benne rejlik az általában vett tájék, a világ általában vett feltárultsága, a lénygszerű térbeli benne-lét számára. A fenyegető ezért nem is közeledhet egy meghatározott irányból, hanem már „jelen” van – és még sincs sehol, oly közel van, hogy szorongat és elakasztja a lélegzetünket – és még sincs sehol.”³⁵

A hatalom által generált szorongás tudata szinte kivétel nélkül jellemzi a Sinistra körzetben lakók életkörülményeit, amely soha sem képes felszámolódni, hiszen előbb szűnnek meg ennek elszenvedői. Ez a meg nem nevezhető félelem és az ebből adódó, utolsó lehetőségként kezelt önmegőrzési cselekedetek, azaz az öngyilkosságok (Severin Spiridon, Hamza Petrika, Petra Konnert), amelyek elől a szereplők nem képesek kitérni, sorsszerűen és elkerülhetetlenül rájuk talál, akár az égboltra nehezede sötétség. Mindamellett ennek legalapvetőbb oka, hogy a bezárt térben rekedt személyek már képtelenek elviselni a szorongásból fakadó „hátforgató idegenséget”³⁶. Amely következik abból is, hogy a már említett térben való rögzítetlenség a megnyugvás hiányának érzetét okozza az ebben benne élők (a heideggeri meghatározás alapján a „benne-lét”-re kell gondolnunk) számára, tehát a szorongás a „valahol-lakást, valamiben-otthon-létet”³⁷ meghatározó tapasztalattól fosztja meg az embert.

otthontalanság érzete. Megítélésem szerint (s ezzel némiképp vitatkoznék Angyalosi véleményével) ezen bekerítettség lévén nem teremthető meg az „otthont”, hiszen a rendszer a körzet térben élők számára kijelöli az átmeneti életteret (utásház, malom, beszögezett boronáépület), amely a viszontagság és kiszolgáltatottság léttapasztalatához sodorja őket. Ráadásul ezek a terek, kisebb körzetek a diktatúra emberei által van fenntartva, ezáltal megszüntetésük időpontja csak is rajtuk áll.

³⁵ Martin HEIDEGGER, 40.§. *A szorongás alapdiszpozíciója mint a jelenvalólét egyik kitüntetett feltárultsága* = *Lét és idő*, Bp., Osiris, 2007., 219.

³⁶ Uo., 221.

³⁷ Martin HEIDEGGER, 40.§. *A szorongás alapdiszpozíciója mint a jelenvalólét egyik kitüntetett feltárultsága* = *Lét és idő*, Bp., Osiris, 2007., 222.

Furcsa mód a természetvédelmi körzetben mindkét érzet jelen van, az otthonosság tapasztalata a rendszerbe való betagolódás és elfogadás aktusában érhető tetten, míg az otthontalanság benyomása a rendszerből való kikerülés, s az ebből következő körzetről való kizárástól való állandó félelemben jelentkezik. Erre szolgál a madarak (főként a vadludak) állandó jelenléte³⁸, ahogyan figyelmeztető hangjukkal mindig emlékeztetik az elfogadás és elégedettség fázisába lépő személyt arra, hogy mindez csak időleges, és térbeli kötöttsége révén bármikor megszüntethető. Tehát a rettegés létérzete folytonosan tettenérhető, vagyis a madarak vészjósló károgása úgy szembesíti az embert saját életének viszonylagosságával, ahogyan a szorongás is „visszarántja a jelenvalólétet a „világ”-ban való hanyatló feloldódásából...A benne-lét az otthontalanság egzisztenciális „módusába” lép.”³⁹

Emellett a szállásként funkcionáló terek is rendelkeznek ezzel a kettősséggel (vagyis egyszerre mutatkozik meg a „heimisch” és az „unheimlich”), ezt leginkább a nyugalmazott erdőkerülők „menedékháza” példázza, amely semmiféle oltalmazó jelleggel nem szolgál, sőt, magába foglalja a halál színhelyét, amelyet egy körzeten belüli kisebb körzet kialakítása révén hoznak létre a rendszer működtetői. Szirák Péter *Magasiskolára* vonatkoztatott megállapítása a *Sinistra körzet* esetében is szolgálhat érvényszerű kijelentésként: „A zárt világ modellszerűsége a szabadságtól való megfosztottság „barbár otthonosságát” mutatja, az onnan való kilépés pedig az egzisztencia tartós rabságára figyelmeztet”⁴⁰.

³⁸ „Éjszaka a vadludak ébresztettek, őket akkor ősszel a keleti rónaságot elborító füst terelte Sinistra ormai fölé. A csend süket és néma deres éjszakái megteltek a vonuló madarak gágogásával, nyikkanásaival, elcsukló hangjuk – mint néha a bakter klarinétjái – bekúszott a kéményeken, s virradatig motozott a tűzhely hamujában. Idegeket borzoló nyivákolásuk mindig magányomra ébresztett...”, „a Dobrin felhői között megszólaltak a vadludak. Úgy látszik, végképp odaszóztak. Az éjszakai csendben tisztán hallatszott, délről, a Kolinda-erdő felől közelednek, és a Dobrin fölé érkezve hirtelen északnak kanyarodnak, a Pop Ivan felé. Kisujjam begyében is őket éreztem, esküszöm, nincs nyugtalanítóbb hang az övékénél.” (Bodor Ádám, *Sinistra körzet*, 12., 16.)

³⁹Martin HEIDEGGER, 40.§. *A szorongás alapdiszpozíciója mint a jelenvalólét egyik kitüntetett feltárultsága = Lét és idő*, Bp., Osiris, 2007., 222.

⁴⁰SZIRÁK Péter, Folytonosság és változás: A nyolcvanas évek magyar elbeszélő prózája, Debrecen, Csokonai, 1998., 13.

3. 1. A körzet megjelenési formái: utópia, heterotópia, válságtér, illetve a szent és a profán tere

Foucault *Eltérő terek* című munkájában leír egy olyan „utópiát”⁴¹, amelyet valamelyest megfeleltet a „primitív” társadalmakban létező heterotópiának azon formájával⁴², amelynek jellegzetes jegyei sok szempontból hasonlatosak Sinistra körzetének vonásaihoz. Ez egy olyan válságtér, amelyben a „privilegizált, szent vagy tiltott helyek, azok számára fenntartva, akik a társadalom viszonylatában és az életüket övező emberi közegben valamilyen válsághelyzetbe kerülnek”⁴³, azonban a korunkban megszűnő heterotópiák eme típusa helyett létrejönnek a „deviáció heterotópiái”⁴⁴ (menedékházak, börtönök). Foucault az öregséget, társadalmi viszonylatból nézve a válság egyik létállapotaként kezeli, Sinistra esetében ez rokonítható a nyugalmazott erdőkerülők helyzetével, akik egyfelől már nem képesek funkcionálni a rendszer számára, másfelől „megbetegedésük” révén veszélyt és terhet jelentenek saját társadalmuk többségére. Tehát kijelenthetjük, hogy Dobrin körzete egyszerre mindkét szerkezeti hely ismertetőjegyeit felhasználja, ezzel egyfajta keverék identitást létrehozva az ott élők számára.

Amennyiben egy másik aspektusból közelítjük meg Sinistra területét, ebben az esetben is azt tapasztalhatjuk, hogy kettős természettel rendelkezik. Egyfelől tekinthetünk erre a térre „szent”⁴⁵, „szakralizált” tulajdonságokkal bíró helyszíneként, amely a rítus (névadás) révén mentesíti az ide belépőket a tiltás alól (körzetbe való belépés, határátlépés). Ennek egyik érzékelhető szegmense, hogy a körzetbe érkezőket valamiféle megfoghatatlan erő vonzza, majd kényszeríti az ottartózkodásra és a visszatérésre (lásd Andrej Bodor is visszatér, hogy még egy napot eltöltsön Dobrin vidékén). Hogyha Mircea Eliade szent terekkel kapcsolatos írását vesszük alapul ennek a körzetnek a beazonosításához, akkor a természetben rejlő erőt – mely ha explicite nincs is kimondva – kell tekintenünk annak a bizonyos „erővel feltöltött”, *jelentőségteli tér*”⁴⁶ működtetőjének. Következésképpen, ehhez a szakralitás teréhez való

⁴¹ Az utópiák úgy jelennek meg, mint a „valóságos hely nélküli szerkezeti helyek, amelyek általános viszonya a társadalom reális terével egyenes vagy fordított analógiaként írható le. Az utópia lehet egy eszményített és lehet egy fonák társadalom is, de mindenképpen olyan teret jelent, amely alapvetően és lényegileg irreális.” (Michel FOUCAULT, *Eltérő terek* = Nyelv a végtelenhez, Debrecen, Latin Betűk, 2000., 149.)

⁴² Uo., 150.

⁴³ Uo., 150.

⁴⁴ Uo., 151.

⁴⁵ „A szent első meghatározása pedig a következő: a profán ellentéte.” Mircea ELIADE, *A szent és a profán*, A vallási lényegről, Bp., Európa, 1999., 6.

⁴⁶ Uo., 15.

vonzódás, voltaképpen hatalmába keríti azt az embertípust⁴⁷, amely a civilizált közegből eltávozva, egy világtól távol eső területet választ életterületül. Ennek legfőbb oka, hogy a „világot meg kell alapítanunk, hogy élhessünk benne – márpedig a profán tér homogenitásának és viszonylagosságának „káoszában” semmiféle világ nem jön létre. A szilárd pont, a „középpont” felfedezése vagy projekciója a világteremtéssel azonosul”⁴⁸, azaz Sinistra területe egy olyan „negatív” szent térként kell kezelnünk, amelyben a rendszer (legyen az organikus- természeté vagy mechanikus- hatalomé) segítségével képes létrehozni egy életteret, amely a betartott szabályok útján mentesül a profán térből fakadó veszélyek alól.

De mi is a profán tér? Itt elérkezünk a körzet természetét meghatározó másik szemponthoz, azonban ki kell jelentenünk, hogy a profán, mint minőség primer módon nem a térhez, hanem az ember típushoz kapcsolódik. Ebből következően a profán ember viszonyát kell megállapítani az általa lakott térben, mint például Andrej, aki az idegenség érzetével lép be a körzetbe. Érzékelései alapján ő a profán tér jellemzőivel ruházza fel a rezervátum területét („A legutolsó halmok mögül, talán már a róna messziségeiből sötét füst emelkedett, az égbolt nagy részét keleten, mintha máris az éjszaka közelednék, lila függöny takarta. Ahogy a nap emelkedett, tompultak a távoli színek...”⁴⁹), azaz főként a tér „homogén és semleges”⁵⁰ jellegét pillantja meg, azonban az ilyen típusú tapasztalása révén „lehetetlen az igazi tájékozódás”⁵¹. Tartózkodás alatt a tér karaktere folytonosan változik, a zóna színvilága a szürke/ fekete/ barna árnyaltról a sárga/ narancs/ vörös szín átmeneteiben jelentkezik. Tehát a profán térélmény és térérzékelés átalakul egy inhomogén impresszióvá, amely közelebb viszi a szemlélődőt a szakrális („mitikus”) térség befogadásához. Következésképpen ennek a kettősségnek a szemszögéből nézve, egyfajta kevert minőségű körzettel kerülünk szembe, s így tekinthetünk rá úgy, miként: a menekültek bebocsátást nyernek egy „szent” helyre, amely feloldozza őket az eddig elkövetett bűneik alól, másfelől kiemelve a normális léthelyzetből, örökösen fogvatartottjai lesznek ennek a profán térnek.

⁴⁷ Vö. „...a modern társadalmak nem vallásos emberének egész élményvilágára a deszakralizáció jellemző” (Mircea ELIADE, A szent és a profán, A vallási lényegről, Bp., Európa, 1999., 9.)

⁴⁸ Uo., 16.

⁴⁹ BODOR Ádám, Sinistra körzet, Egy regény fejezetei, Bp., Magvető, 1992., 6.

⁵⁰ Mircea ELIADE, A szent és a profán, A vallási lényegről, Bp., Európa, 1999., 16.

⁵¹ Uo., 18.

4. A *Sinistra* körzet műfaja és elbeszélés módja

4. 1. Műfajok keveredése: novella és regény határán

A *Sinistra* körzet esetében egy vegyes műfajiságot felmutató szövegről beszélhetünk, amely a regény és a novella sajátosságait együttesen felmutatva, egyfajta hibriditást tükröz. Ennek a kettőségeknek a határán képződik meg a novelláknak látszó, valójában fejezetekből építkező regény. Azonban a címében rejtőző önmeghatározás (*Egy regény fejezetei*) rávilágít arra a konstituáló tényezőre, amely problémaként jeleníti meg a műfaji meghatározhatóság kérdését. Simon Attila megállapítását alapul véve, a címben „*rejlő paradoxon kibontása és megvilágítása a Sinistra körzetnek mint műegésznek az alapkonstrukcióját teszi láthatóvá. egyrészről tehát, legalábbis a szerzői intenció szerint, regényt olvasunk, egyetlen, koherens epikai alkotást, másrészről viszont egy megalkotandó, a befogadó által létrehozandó egész kisépikai formákba zárt részelemeit*”⁵². Érdekes módon itt a cím, mint a műfajiságot magában hordozó eszköz jelenik meg, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az ezt megelőző szegmense a címnek egy hely (epikai tér) pontos meghatározását adja meg. Már itt érzékelhető, ahogyan a tér, mint konstruáló tényező, hogyan gyakorol befolyást, akár a mű formai megjelenésére is.

„Az eredeti folyóiratokban napvilágot látott *Sinistra*- novellák egyetlen, eredeti művé történő összeötvözése szövegmódosításokat feltételezett”⁵³, ez leginkább a fejezet címekben megjelenő módosítások szintjén válik érzékelhetővé. A cím grammatikai szerkezetének átírása, azaz, hogy mindegyik „*cím birtokos szerkezet: az adott kispróza kulcsfiguráját és annak tulajdonát (attribútumát) állítja homloktérbe*”⁵⁴ (Andrej dögcédulája, Aranka Westin ablaka, Béla Bundasian tüze), abból az elgondolásból is eredhet, hogy a történetekbe állandóan vissza-vissza térő szereplők viszonyát meghatározza a mű egészéhez képest, illetve ezek saját helyzetét a szöveg terében és idejében. Elgondolhatjuk akár egy szerkezetileg nyitott műként is, amelyben a fejezetek megtagadva a linearitás szabályát, bárhová helyezhetőek a szövegen belül, hiszen végeredményben ugyanazt a történet egészt adják ki. A regény, mint műfaj szolgálhat egyfajta keretként is, amelybe összesűrűsödnek ezek a független történetekként kezelhető töredékek.

⁵² SIMON Attila, *Bodor Ádám, Sinistra körzet*, Alföld, 1992/9., 70.

⁵³ POZSVAI Györgyi, *Bodor Ádám Monográfia*, Pozsony, Kalligram, 1998., 133.

⁵⁴ Uo., 134.

Ennek a szerkezeti „fellazulásnak” a tendenciaszerű megjelenése Kulcsár Szabó Ernő megítélése szerint egy újfajta elbeszélői hozzáállást eredményezett, természetesen ennek a fordulatnak a pontja a posztmodern próza megjelenéséhez kötődik, ám ennek jellegzetességei felmutathatóak a Sinistra olvasatában is: *„Az elbeszélőforma felől nézve különösen a reflektáltság megerősödése, az egységes, célra irányuló epikai folyamat megtörése, lazítása, sőt, felfüggesztése, kisépikai egységekre bontása, bizonyos új tartalmú személyesség, önéletrajziség, a műbeli valóságviszonyok áértelmezése, s valami artisztikusabb fikciókezelés mutat ebbe az irányba.”*⁵⁵

A töredezettség, amely kikezdi a mű koherenciáját, jelentheti a hagyományos nagyformáknak a szándékos megtagadását is. Ennek egyik oka, hogy a jelenkor eseményeit már nem tudjuk ebben a struktúrában elbeszélni, egyszerűen már nem tekinthetünk rájuk megoldható, lezárható egységekként, amelyeknek problematikája a művek befejezésével képes feloldódni. Ennek köszönhető novellaszerű szerkesztési eljárása, hiszen ez *„az archaikus és brutális szabadságnélküliség formája”*⁵⁶. Ám ez a fragmentum szerűség kívülről egészen a mű belsejéig halad, gondolhatunk itt a tér körzetekre való felosztására, az idő egyenes vonalú megtörésére, a karakterek önellentmondóan sokrétű identitására. Ez a műfaji meghatározatlanság érdekes módon *A varázshegy* aspektusában is előkerül, parallel jellege abból származik, hogy az úgyszintén először novellaként megjelenő mű szerkezetének a középpontjába a tér kerül, amely befolyással van az őt létrehozó elbeszélés rendszerére, mindez úgy jelenik meg, hogy:

*„...kompozícióbéli újdonságát egyelőre és pusztán formai szempontból úgy írhatjuk le, hogy az író a helyszín egységét teszi az epikai szerkezet közvetlen alapjává. A regényben ábrázolt emberi alakok ugyanis elkerülnek életük és tevékenységük „természetes” színhelyétől, és egy számukra új és mesterséges környezetbe (...) helyezik őket...a regényalakok nem „természetes módon”, azaz születés, foglalkozás stb. szerint kerülnek egymással kapcsolatba – mint gyakran az életben és méginkább a művészetben –, hanem további életüknek az a „véletlen” közös tere alakítja ki egymáshoz való emberi, szellemi, erkölcsi viszonyuk alapjának új formáit.”*⁵⁷

⁵⁵ KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Elbeszélői magatartás és elbeszélésviszonyok: A narráció néhány kérdése fiatal íróink újabb regényeiben*, Kortárs, 1979/11, 1803.

⁵⁶ BALASSA Péter, *Bodor Ádám novelláiról, Az Eufrátesz Babilonnál = Tapasztalatcsere, Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*, Bp., L'Harmattan, 2005., 14.

⁵⁷ LUKÁCS György, *Szoltsenyicin regényei = Solzsenyicin- tanulmányok*, Bp., Európa, 1990., 46-47.

Tehát láthatjuk, ahogy a regény – mint formának a felvétele – összefüggésben áll a mű cselekményeinek jelentésével, azaz a benne létrejövő események hálózata alakítja ki, engedi meg a szövegtér átírását. A szereplők identitásának szétesése, a történetek különbözően sokrétű narrálása okán is kijelenthetjük, hogy a formai funkcióváltásnak, azaz „*a novella regénnyé alakulásának közvetlen motívuma az, hogy az új környezet az emberi reakciók univerzálissá fejlődését váltja ki*”⁵⁸, így hát olyan helyszínre kell kényszeríteni a szereplőt, ahol az otthonosság biztonságától megfosztva képes szembenézni életproblémaival. Ebből kifolyólag ténylegesen érzékelhető a tér ama befolyása, amely egyfelől hatást gyakorol a mű formájára és elbeszélési módjára, másodsorban megalkotójává válik a regényben szereplők konstruált identitásának.

4. 2. Az elbeszélés maszkjai⁵⁹ és szerkezete

A regény hagyományos narratív struktúráját több szempontból is átírja a *Sinistra körzet* elbeszélésmódja. A fent említett műfaji keveredésekből eredeztethető töredezettség, a narráció szintjén is végbe megy. Gondolhatunk itt arra, hogy Andrej Bodor, azaz a mű főhőse egyes szám első személyben úgy gondol vissza saját emlékeire, hogy az „*többszörösen felbomlik a szövegépítkezés során*”⁶⁰. A közbeékelt, időben nem egyenletesen előrehaladó utalások (előre és vissza) a szöveg egységes koherenciáját iktatják ki. Azonban ha ezt is egyfajta rendnek tekintjük – tehát ha ezeket mint ismétlődéseket szemléljük – ebben az esetben képezhetik, kialakíthatják a regény arculatát. Andrej, mint én-elbeszélő, máskor pedig, mint az elbeszélés alanya teremti meg a szöveg narratív rendjének felszámolását. A váltakoztatott nézőpontok mentén jön létre az én-elbeszélés, amelyet gyakran felvált egy olyan elbeszélésmód, amely az én-elbeszélőt elhallgattatva, párhuzamosan létrehoz egy mondhatni mindentudó elbeszélői pozíciót. Erre ráakodik az az előadás mód is, ahogyan a többi „szemlélődő” megállapításai veszik át a történetmondó szerepét, felülírva a főhős megnyilatkozásait, következésképpen egy olyan átmenetnek lehetünk tanúi, amely az „objektív auktoriális” és az „elbeszélőmentes

⁵⁸ LUKÁCS György, *Szolcsenyicin regényei = Solzsenyicin- tanulmányok*, Bp., Európa, 1990., 47.

⁵⁹ Pozsvai Györgyi *Bodor Ádám* című munkájában található *Az elbeszélés álarcai* c. rész, ez alapján, illetve inkább egyfajta maszkyszerűséget beemelve vizsgálom az elbeszélés megjelenését a műben vö. POZSVAI Györgyi, *Bodor Ádám Monográfia*, Pozsony, Kalligram, 1998., 140.

⁶⁰ Uo., 140.

forma”⁶¹ között mozog. Kijelenthetjük, hogy a *Sinistra körzet* olyan narratív technikákkal él, amelyek elbizonytalanító hatással vannak az olvasóra⁶², ennek legfőbb oka, hogy a regény központi szereplője mellett, hogy a történet elbeszélője, egyben a naplót (re)konstruáló befogadói pozícióba is elhelyezhető⁶³, más szóval a „maszkok”-at használó, többértű narráció a „megbízhatatlan narrátor”⁶⁴ és a meghatározhatatlan elbeszélői pozíciók kettősségén alapszik. Azonban szerkezetét nem csupán az én-elbeszélés és a különböző nézőpontok között húzódó feszültség aspektusából vizsgálhatjuk meg. Bengi László felhívja a figyelmet arra, hogy a fejezetek szerkesztési elvében egy ismétlődési megnyilatkozás érhető tetten, amely nem csak a narráció szintjén, hanem a cselekmények visszatérő jellegében is megmutatkozik. „A tizenöt fejezet – mivel az első egyfajta bevezetésnek, összefoglaló résznek tekinthető – egy (némileg aszimmetrikus) hárompillérű kompozíciót képez. A három pillér: Andrej Bodor három megérkezése.”⁶⁵

Látható, ahogyan a kompozíciós szerkesztés majdhogynem összhangban van az elbeszélői eljárással, mivel a három pillérként említett érkezések (egy kivételével) egybeesnek az én-elbeszéléssel, ezt tekinthetjük akár egy narratív keretnek is, amely az érkezés és visszatérés motívumán alapszik. A második fejezetben Andrej dögcéduláján keresztül, a név „átvételének” történetével találkozhatunk, addig az utolsó fejezetben a természetvédelmi körzetből való kiűzés eseménye tárul elénk. A hetedik fejezet (*Bebe Tescovina vére*), a körzetbe való belépés mozzanatát írja le, megszakítva egy folyamatosnak tekinthető én-elbeszélési folyamatot (1.- 4. fejezetig, 6. fejezet). A töredezettség tehát úgy jön létre, hogy a múlt idejű emlékezéseket egy egyes szám harmadik személyű elbeszélés kimozdítja, ezzel megváltoztatva a regény látszat egységességét, azaz „az író túlemeli a művet egyetlen elbeszélői tudat szintjén, s akárcsak a fejezetek címadásával, a sorsképletek variációit állítja előtérbe, megőrizvén viszont a narráció egységes nyelvhasználatának legfőbb biztosítékát”⁶⁶.

⁶¹KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Elbeszélői magatartás és elbeszélésviszonyok: A narráció néhány kérdése fiatal íróink újabb regényeiben*, Kortárs, 1979/11, 1804.

⁶²Ezen a ponton is a már említett posztmodern próza jegyeihez hasonlítható, hiszen megfosztja a befogadót az egyértelmű értelmezéstől, és kiteszi őt a meghatározhatatlanságnak.

⁶³POZSVAI Györgyi, *Bodor Ádám Monográfia*, Pozsony, Kalligram, 1998., 141-142.

⁶⁴Paul RICOEUR, *A szöveg világa és az olvasó világa = Narratívák 2: Történet és fikció*, szerk. THOMKA Beáta, Bp., Kijárat, 1998., 16.

⁶⁵BENGI László, *A szövegszegmentumok iterációja mint az epikai világ megalkotása, Bodor Ádám Sinistra körzet = Tapasztalatcsere, Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*, Bp., L'Harmattan, 2005., 123.

⁶⁶SZILÁGYI Márton, *A tárnicsgyökér fanyar illata, Bodor Ádám Sinistra körzet = Tapasztalatcsere, Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*, Bp., L'Harmattan, 2005., 101.

5. Az identitás és annak megjelenése a *Sinistra körzet*ben

5. 1. Identitás az identitásválság tükrében és az (ön)azonosság problematikája

Mindenekelőtt meg kell határoznunk az identitás fogalmát, amely behálózza, s ezért központi problémájává válik a *Sinistra* olvasatnak. Ennek legfőbb oka, hogy a mű során egy több fázison átmenő személyiségről beszélhetünk: a már meglévő önazonosság- ennek lebontása- egy új, ám már felépített, megkonstruált (külsőleg) azonosság, identitás megkapása- ezzel a látszatidentitással való együttélés- ál(ön)azonosság elhagyása (szökés). Ezen identitás típusok felbukkanása az elbeszélés számos síkján megnehezítik azt a kísérletet, hogy egy pontos meghatározást adhassunk az identitás fogalmára. Éppen ezért nem magát az embert, sokkal inkább a környezet hatása révén létrejövő személyiséget állíthatjuk a középpontba. Ezt figyelembe véve egyfajta közösségi, kulturális identitás leírását kell megragadni és felhasználni. A *Sinistra körzet* esetében azért találhatjuk ezt releváns döntésnek, mivel (főként) Andrej Bodor identitásának kialakulása, átalakulása egy merőben külső, környezeti és közösség formáló tendenciából születik meg. Ráadásul specifikusnak is tekinthető ez a hatás, hiszen abszolúte egy agresszív, integráló szándékkal lép fel az egyénnel szemben.

Ezen önazonosság egyfajta „*identitásválság*”⁶⁷-ban jön létre, ezt „*egy olyan szélesebb változási folyamat részének tartják, amely elcsúsztatja a modern társadalmak központi struktúráit és folyamatait, és aláássa az egyénnek a társadalmi világban szilárd támaszt nyújtó hálózatokat*”⁶⁸. Tehát az identitás elmozdulásáról beszélhetünk, amely önmaga és környezete között meghúzódo viszony révén kerülhet előtérbe. Azonban az azonosság fogalma is rendkívül problematikus, hiszen ha Ricoeur azon megállapításából indulunk ki miszerint a „*latin idem és ipse kifejezésekből eredően az azonosság fogalmában két eltérő jelentés rétegződik egymásra*”⁶⁹, akkor mindenekelőtt el kell döntenünk, hogy a narrációban megjelenő azonosság mely típusát használhatjuk fel az identitás tanulmányozása során. Az „ipse” jelentése („*az „azonos” az őmagaság, az önmaga fogalmához kötődik...individum azonos önmagával. Ellentéte a „más”, az „idegen”...*”⁷⁰) alkalmazható esetünkben, ennek

⁶⁷ „.....a régi identitások, amelyek olyan sokáig tartották egyensúlyban a társadalmi világot, hanyatlóban vannak, új identitásoknak adják át a helyüket, és töredezetté teszik a modern egyént mint egységes szubjektumot.” Stuart HALL, *A kulturális identitásról = Multikulturalizmus*, Bp., Osiris, 1997., 60.

⁶⁸ Uo., 60.

⁶⁹ Paul RICOEUR, *A narratív azonosság = Narratívák 5.: Narratív pszichológia*, szerk. LÁSZLÓ János, THOMKA Beáta, Bp., Kijarat, 2001., 15.

⁷⁰ Uo., 15.

oka, hogy az „idem”-mel ellentétben, nem kényszerül rá az állandóság és változatlanóság béklyója⁷¹. Tehát úgy képes önmagával azonosnak lenni, hogy közben nem rögzül egy állapotban, azaz a tapasztalások révén átformálódik az én, mégis önmaga marad, nem „ugyanaz”, de mégsem kívülálló. A névváltás és a külsők eltorzítása, hasonulása a környezethez azt eredményezi, hogy fordulat áll be az önmeghatározásban, majdhogynem elmozdul az „idegen” – mondhatni saját ellenpontja – felé. Ez azért nem következik be végül, mivel az egyénben először is nem tudatosul ez a folyamat, másodsorban pedig a beolvadás aktusa végrehajt egy azonosulást, amely révén úgy mentődik át a „más”, hogy e közben átalakul sajátjává.

Ez az átalakulás folyamat megmutatkozik, s ekképp (lehet) okozója is az identitásválságnak, tehát *„az a szubjektum, melyet előzőleg egységes és stabil identitásként tapasztaltak meg, széttöredezik; nem egyetlen, hanem több, néha ellentmondásos és határozatlan identitásból áll össze”*⁷². Ezek, nevezzük identitás fajtáknak, nem feltétlenül kerülnek élesen egymással szembe, igaz diszharmóniát alakítanak ki az egyénben, mondhatni az önmegőrzés lehetőségét kezdik ki, azonban nem okoznak pszichés tüneteket. Gondolhatunk rájuk akként is, ahogyan az adott identitás keletkezését szemléljük, vagyis egy megkonstruálódó személyiségként. Ha figyelmen kívül helyezzük a körzetben működő totalitás rendszerének agresszív befolyását – amely az identitás felülírását tűzi ki céljául –, akkor a (látszat)identitásra tekinthetünk akár úgy is, mint a struktúra újraszervezésére.

5. 2. Az identitást kialakító tényező, azaz az identifikáció

Visszatérve a Stuart Hall-féle identitás típushoz, előtérbe kerül az identifikáció is, ennek fontossága az elbeszélés szempontjából azért is válik kulcsfontosságúvá, mert a szereplőkben lezajló változás különböző identifikációs jegyek alapján írható le. Mindamellet jelentőségét az is mutatja, hogy összeköti a szubjektumot, identitást és ennek a változékonyságát, amely definíciójaként is meghatározható:

„Az identifikáció folyamata, melynek során a kulturális identitásunkat kialakítjuk, végtelenné, változékonnyá és problematikusvá vált. Ennek eredménye a posztmodern szubjektum, mely

⁷¹ Paul RICOEUR, *A narratív azonosság = Narratívák 5.: Narratív pszichológia*, szerk. LÁSZLÓ János, THOMKA Beáta, Bp., Kijárat, 2001., 15.

⁷² Stuart HALL, *A kulturális identitásról = Multikulturalizmus*, Bp., Osiris, 1997., 61.

nem rendelkezik rögzült, lényegi vagy folytonos identitással....aszerint formálódik és alakul, ahogyan a minket körülvevő kulturális rendszerek reprezentálnak és megszólítanak bennünket...A szubjektum különböző alkalmakkor különböző identitásokat ölt magára, melyek nem gyűlnek egy koherens „én” köré. Ellentmondásos identitások élnek bennünk, melyek különböző irányokba tartanak, így identifikációink is állandóan elmozdulnak.”⁷³

Ez a szemlélet figyelmeztet minket arra is, hogy ne feltételezzük, hogy „az identitás lezárt dolog, nevezzük inkább identifikációnak, és tekintsük folyamatnak.”⁷⁴ Pontosan ezért alakítják az identifikációs jegyek az új önazonosság természetét, amely kiszámíthatatlanságából adódóan soha sem tekinthető egy kész (vagy adott) egésznek. „Az identitás nem abból a teljes identitásból származik, amellyel egyénekként már rendelkezünk, hanem a teljesség hiányából fakad, amelyet külső forrásokból kell feltöltenünk, ahhoz a képhez igazodva, amelyet szerintünk mások alakítottak ki rólunk.”⁷⁵ Ugyan így működik a fiktív személyiség is, amelyet ezzel megegyező eljárások alakítanak olyanná, amilyenné bármilyen „én” képes válni, melyben ugyan csak elhelyezhető az identifikáció – itt már a Ricoeur által használt terminológiát használhatjuk – vagyis az „elbeszélés befogadása modalitások tömegének biztosít teret – ezeket együttesen” nevezzük annak. *Sinistra körzet* esetében, a Ricoeur által megnevezett „újjaalakított Én”⁷⁶ – vagyis mikor „az én nem közvetlenül, csupán közvetve érti meg magát, különböző kulturális jeleken keresztül megtett kerülőutakon”⁷⁷ – egy olyan típusával találjuk szemben magunkat, amely nem az önmegértés felé, hanem az önfelszámolás felé halad. Az újrakonstruálás ez esetben nem a másokban való saját megismerése, hanem egy külső, merőben erőszakos befolyás révén megváltoztatott énképet hoz létre. Tehát az elbeszélés során végbemenő cselekmények mozdítják el azt az azonosságot, amely a morált és emberséget hordozza, így létrehozva egy olyan újraírt identitást, amely az erkölcsi öntudatot helyezi háttérbe, ekképpen a körzet identitásképző szerepének önellentmondó kettőssége „az identifikáció játékterének korlátozó, illetve megengedő funkcionalitásában gondolható el”⁷⁸.

⁷³ Stuart HALL, *A kulturális identitásról = Multikulturalizmus*, Bp., Osiris, 1997., 61.

⁷⁴ Uo., 65.

⁷⁵ Uo., 65.

⁷⁶ Paul RICOEUR, *A narratív azonosság = Narratívák 5.: Narratív pszichológia*, szerk. LÁSZLÓ János, THOMKA Beáta, Bp., Kijárat, 2001., 23.

⁷⁷ Paul RICOEUR, *A narratív azonosság = Narratívák 5.: Narratív pszichológia*, szerk. LÁSZLÓ János, THOMKA Beáta, Bp., Kijárat, 2001., 23.

⁷⁸ H. NAGY Péter, *Dezintegráció és identitászavar, A Sinistra körzet a Bodor-novellák motívumainak kontextusában = Tapasztalatsere, Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*, Bp., L'Harmattan, 2005., 113.

5. 3. Az identitás szétaprózódása, térben való szétszóródása

Mikor az identitás elbeszéléshez való kötöttségéről beszélünk, figyelembe kell vennünk a szöveg térbeli és időbeli sajátosságaiból fakadó viszonyrendszerét is, amelyet az abban a térben, illetve az abban az időben jelenlevő szereplővel alakít ki közösen. Ennek legfőbb oka, hogy az általunk leírható és elképzelhető összes „*identitás szimbolikus térben és időben helyezkedik el*”⁷⁹. Az identitás széttöredezettsége és változékony mivolta nagyban függ a tér jellegétől. Bodor tájképzésében a tér, mint identitásalakító tényező úgy konfigurálja meg a benne lakó egyént, ahogyan a természet is váltakoztatja megjelenési formáit. Egymásra hatottságukban kialakítanak egy olyan identitás típust, amely fragmentumszerűen szétszóródik a térben, ennek legfőbb oka, hogy az elbeszélés csak így tudja elérni a tér és identitás eggyé válását, azaz a teljes azonosulást.

A térben vagy tájban való szétszóródás élményét tekinthetjük egy olyan folyamatnak az utolsó fázisaként, amely az identitást már a körzetbe való belépés pillanatába elkezdte átadni az enyészetnek. Természetesen ez megfeleltethető a test „romlásának” helyzetével is⁸⁰, s így mintha a belső, önazonosság feladásának folyamata, egyben a külső felszámolásával megegyező időben menne végbe. Az emberi test halál általi átalakulásának folytonos ismétlődése alakítja ki a regény terének identitás romboló jellegét. Ezt példázza az is, mikor Coca Mavrodin-Mahmudia testének koherenciája felbomlik: „*Ültében elaludt az erdőn, ott lepte meg az ónos eső, s ő mozdulatlanul, mint egy alvó lepke, a rárakódó jégcseppek üvegébe fagyott. A jégtuskót később a szél fölborította, széttört darabokra, és egyszerűen elolvadt. Helyén csak egy ázott, bogárszagú, ezredesi csillagokkal teletűzdelt rongykupac maradt.*”⁸¹ Ehhez hasonlatosan semmisül meg Béla Bundasian is – akit „*mint könnyű zuzmópernyét magával ragadja a patak*”⁸², „*a szél volt az, ami a Sinistra mentén apránként széthordta, és egy vagy két héten át – mialatt, mint egy nedves tuskó sziszegett, füstölgött a viruló tárnicsok között*”⁸³.

⁷⁹ HALL, Stuart, *A kulturális identitásról = Multikulturalizmus*, Bp., Osiris, 1997., 77.

⁸⁰ A szétszóródás ironikus módon szó szerint is megjelenik az elbeszélésben: „...*Augustin Konnert pályaoért egy reggel a sínek mentén találták több darabban*” Bodor Ádám: *Sinistra k.*, 26.

⁸¹ BODOR Ádám, *Sinistra körzet, Egy regény fejezetei*, Bp., Magvető, 1992., 43.

⁸² *Uo.*, 154.

⁸³ *Uo.*, 154.

A mű során a környezet csupán csak egyszer reagál az emberi beavatkozásra, ennek abszurd indoka, hogy főképp itt érhető tetten a természetbe való beolvadás, s így az együvé válás aktusa. Nem véletlen, hogy Andrej felfigyelve erre a történésre, kijelenti, hogy: „*A hely az eltelt éjszaka alatt valamelyest megváltozott*”⁸⁴, ezen az éjszakán tizenkét ember égett el, nem maradt más belőlük, csupán a nevüket jelző bádoglepocskák, amely jól mutatja, hogy az ál(ön)azonosság nem képes továbbruházódni a metamorfózis alkalmával, hiszen a természet közege kiveti magából az „idegent”. Az elbeszélés ezen pontján bekövetkező, az emberi élet felszámolását bemutató tájleírás az explicit kimondást nélkülözve világít rá az eseményekre:

*„Először is a hó nem fehér volt, hanem szürke, szederjes, néhol egészen fekete, tele kemény, lila fényektől gerjedő hólyagokkal, vasszürke pikkelyekkel, és fölötte olyan szag terjengett a fagyos levegőben, mint amilyen az elhagyott tűzhelyek, kidobott kályhacsövek körül szokott. Mintha errefele egész éjszakán át csak pernyét havazott volna. Az elmúlt éjszaka eltűnt helyéről az a beszögezett boronaépület, amelyben a nyugalmazott erdőkerülők laktak...A magasban, mint a tűzvész ott rekedt füstje, egy sereg csóka körözött. A havon mindenféle eldobált benzines-, olajoskannák heverték.”*⁸⁵

Tehát kijelenthetjük, hogy az elbeszélés során a terület viszontagságai minden egyes testet a szükségszerű pusztulásra ítélnék, úgy ahogyan a rendszer az egyén azonosságtudatát, s éppen ezért ez a fajta enyészet nem érinti a lélek megsemmisülését, mivel az már a körzetbe való belépéskor megtörtént, az ott születettek esetében pedig ab ovo nem létezett.

⁸⁴ BODOR Ádám, *Sinistra körzet, Egy regény fejezetei*, Bp., Magvető, 1992.,112.

⁸⁵ Uo., 112.

6. Névadás, azaz a hatalom eszköze az identitás felszámolására

Bodor Ádám jellegzetes írói eszköztárába tartozik a névadás azon fajtája, amely a hatalom révén a művek szereplőinek nem csupán megnevezésére szolgál, hanem személyiségüket, karakterüket, hovatartozásukat konstruálja meg. A névadás azon „*identifikáló aktus*”⁸⁶-ról beszélhetünk, amely újra akarja teremteni az egyént és vele együtt funkcióját is, ezekben az esetben az ilyen típusú megjelöltség céljául tűzik ki, hogy lerombolja a már meglévő identitást, felszámolja az egyéniséget a legapróbb részleteik, kiirt mindennemű egészséges öntudatot. Hiszen a saját (veleszületett) névvel való együttélés meghatározza az ember világban és saját létében való helyét, funkcióját és egyben viszony rendszerét is mindehhez. Pozsvai Györgyi meglátása szerint, amennyiben egy ilyen típusú, egzisztenciálisan, nyelvileg megfosztott⁸⁷ közegbe kényszerül egy ember, azt leginkább a „*megcsonkítottság*”⁸⁸ létélményével lehet azonosítani, minthogy a névnélküliség, megnevezhetetlenség és ez esetben a rákényszerített álnév használata is efelé sodorja tulajdonosát.

A hatalom az általa választott tulajdonnév által képes determinálni azt a személyt, akit saját erőszakos rendszerébe kíván bevonni, tehát a név ráruházásában a birtoklás gesztusát kell megpillantanunk. Másrészt az elnevezés, mint cselekedet – a derridai olvasat alapján – „*a nevezhetetlent nevezi meg, akár egyúttal azt, amit nem lehet és nem is kell megnevezni, meghatározni vagy megismerni*”⁸⁹, tehát így születik meg az „új név”, amely egyúttal többet fog jelenteni azt ezt megelőzőnél, másrészt kérdésessé válik, hogy képes lesz-e elfoglalni ennek helyét?⁹⁰ Bulgakov tulajdonnévvel kapcsolatos írásában úgy tekint a névre, mint az eszme és alany/szobjektum együttes összeforrására⁹¹, a körzetben uralkodó tekintélyelvű rendszer ehhez hasonló elgondolás mentén tarthatja fontos tényezőnek a névváltoztatást. Hiszen megnevezni valakit vagy valamit, annyit tesz, mint megszabni neki saját határait, belekényszeríteni egy más által választott figurába, amely így nem képes önazonosnak lenni a meglévő énjével. Azonban, ha Derrida azon állításából indulunk ki, hogy „*egy azonosság*

⁸⁶ BÁNYAI Éva, *A bodori névtérkép = Terek és határok, Térképzetek Bodor Ádám prózájában*, Kolozsvár, RHT, 2012., 57.

⁸⁷ POZSVAI Györgyi, *Bodor Ádám Monográfia*, Pozsony, Kalligram, 1998., 177.

⁸⁸ *Uo.*, 177.

⁸⁹ Jacques DERRIDA, *Esszé a névről*, Pécs, Jelenkor, 1995., 7.

⁹⁰ Derrida az „*EL-Nevezés*” problematikája kapcsán vizsgálja meg ezt a kérdést, amely a negatív teológiában kap szerepet, amelyben Isten megnevezéséről/meg nem nevezhetőségéről beszél. *Uo.*, 7.

⁹¹ Szergej BULGAKOV, *A tulajdonnév*, Helikon, 1992/3-4., 447.

*soha nem adott, kapott vagy megszerzett, nem, egyedül csak az azonosulás végeérhetetlen*⁹², ebben az esetben el kell fogadnunk, hogy a már meglévőként kezelt én-tudat (illetve az ehhez szorosan kapcsolódó saját elhatározásból eredő saját név „hordása”) az önbecsapás áldozatául esik. Hiszen mindennemű identifikációs szegmensünket a külvilággal való kapcsolatból eredeztethetünk, a különbség mégis ott érhető tetten, ahol már ez a befolyás nem természetes hatások révén kívánja kialakítani az egyén személyiségét, azaz agresszív megnyilvánulásai nem engedik döntéshelyzetbe az identitás birtokosát.

Bányai Éva ezt az aktust az én és a másik horizontjában gondolja el, ebben az esetben természetesen nem egy tirannikus rendszer elvárásai által teremődik meg a név, hanem a közösségben való létezés szükségességeként. *„A névadás külső nézőpontból történő artikulációja, a kívülről való meghatározottság miatt megkérdőjelezhető az (ön)azonosság a név és tulajdonosa között, ugyanis a név határozottabbá teheti az én-tudatot, de elsősorban a „másiknak” van szüksége rá, hogy tudja, hova helyezze (el) a megnevezettet. ...elsősorban a külső (be)azonosításhoz és a kapcsolattartáshoz szükséges: név révén termelődik kapcsolat a világgal.”*⁹³ A név tehát nem köthető feltétlenül az identitáskonstrukcióhoz, azonban a *Sinistra körzet* lakói esetében a dekonstrukciós eljárásnak igen csak megalapozza a lehetőségét. Ebből kifolyólag mondhatjuk, hogy az újbóli megnevezéssel átírhatóvá válik a már „meglévő” személyiség, amely az adott identitás felszámolhatóságára tesz kísérletet, így szétbomlik a saját, melynek helyét átveszi az idegen, a mechanikusan teremtett, régi személyiségjegyeit nélkülöző (ál)én, vagyis egy látszatidentitás.

A név szándékos „elvesztése” összefüggésben állhat a szubjektum integritásának védelmével, hiszen a másik (személy/ intézmény/ rendszer) által való elvétele, a nem létezés felé sodorja az egyént, azonban kimondásának tilalma, egyben hozzásegítheti a saját maga számára való megőrzését. Derrida *Kivéve a név* című munkájában, az *Isten- esemény- név* hármasságán keresztül írja le a névvesztés és névváltás mögött meghúzódó gondolatiságot:

„Mintha egyszerre kellene megmenteni a nevet, és megmenteni mindent a néven kívül, kivéve a nevet, mintha el kellene veszíteni a nevet, hogy megmentjük azt, ami a nevet hordja, vagy ami felé a néven keresztül sodródunk. De a nevet elveszíteni nem annyi, mint ellene törni,

⁹² Jacques DERRIDA, *A másik egynyelvűsége*, Pécs, Jelenkor, 1997., 45.

⁹³ BÁNYAI Éva, *A bodori névtérkép = Terek és határok, Térképzetek Bodor Ádám prózájában*, Kolozsvár, RHT, 2012., 59.

*lerombolni vagy megsebezni. Ellenkezőleg: egyszerűen annyi, mint tiszteletben tartani: mint nevet. Vagyis kiejteni, ami megint annyi, mint átkelni rajta a másik felé, akit megnevez és aki hordja. Kiejteni anélkül, hogy kiejtenénk. Szólítván, emlékez(tet)vén elfelejteni, ami megint annyi, mint a másikat szólítani, vagy a másakra emlékezni...*⁹⁴

Sinistra körzetében a hatalom feladatatköréhez tartozik a névadás, amely az odalátogatók, majd végül ott ragadtak esetében egyúttal a névvesztést is jelenti. Eme zárt területbe történő belépés során, minden külvilágból behurcolt jegyet el kell hagyniuk, mindezekről meg kell szabadulniuk⁹⁵. Egyfelől ez az eljárás szükséges része a természetvédelmi körzetbe való betagozódásnak, hiszen a totalitárius rendszer ismertetőjegyeivel rendelkező Dobrin területén a legfőbb cél a „harmónia” fenntartása, amelynek érdekében a hivatalos szervek mindenkitől megkövetelték az azonos módon való életstílust, gondolkodást, amelyek nélkül nem lehetnének a körzetben felállított és működtetett rend részesei. Olyannyira jellemzi ez a peremvidéken élők léthelyzetét, hogy Andrej Bodor alakját is ezen az asszimilációs folyamaton keresztül ismerhetjük meg (előző életéről csupán csak elszórtan kapunk információkat a regény során), eme történet végigkísérése jól mintázza egy idegen fogadtatását és az ezek utáni elfogadását a körzetben. A név felvállalásának visszavonása először a Nikifor Tescovinával való találkozáskor kerül előtérbe, a névtelen idegen megjelenése magában hordozza „a névtelenség felelősség nélkülséget és ellenőrizhetetlenséget”⁹⁶, mely félelemmel és bizonytalansággal tölti el a szabályokkal és emellett saját funkciójával pontosan tisztában levő körzetlakót, aki ennek hatására negligál mindennemű közeledést.⁹⁷ A külsőleg megteremtett identitás kialakítása után válik használhatóvá az új (ál)név, amelynek elnyeréséhez, a már korábban említett integrációs stádiumokon kell végigmenni.⁹⁸

„A név, pontosabban az azt jelző dögcédula – ha a viselőjével való identikusságot nem is, de – a körzetbe való tartozás azonosságát mindenképp meghatározza, ezáltal is erősítve a

⁹⁴ Jacques, DERRIDA, *Kivéve a név = Esszé a névről*, Pécs, Jelenkor, 1995., 78.

⁹⁵ Lásd ahogyan Andrej Bodor is elhagyja (igaz véletlenül) az iratait: „Tényleg, az irataim – torpantam meg hirtelen. – Az ülés alatt, a kerékpár csővázában tartottam őket. Jó volna értük visszafordulni.” (*Sinistra körzet* 19.)

⁹⁶ BÁNYAI Éva, *A bodori névtérkép = Terek és határok, Térképzetek Bodor Ádám prózájában*, Kolozsvár, RHT, 2012., 59.

⁹⁷ Vö. BODOR Ádám, *Sinistra körzet, Egy regény fejezetei*, Bp., Magvető, 1992., 18.

⁹⁸ Vö. BODOR Ádám, *Sinistra körzet*, 20-24.

*téridentitás meghatározó létét.*⁹⁹ Az odatartozás jelensége leginkább a meghozott dögcédula – nem csak tudomásul vétellel teli életérzésében, hanem a már-már meglelégedéssel teli elfogadásában –, pontosabban a rajta álló név viselésével kezdi meg a személy legmegfoghatóbb integrációs bevonását. A nyakörvszerűen virító eszközön kívül „*a létét semmi más nem bizonyítja*”¹⁰⁰, a kiszolgáltatottsággal teli belátás felülkerekedik Andrejen („*Tetszett is az új nevemből az Andrej nagyon.*”¹⁰¹), amely szép lassan felszámolja és kikezdi személyiségének utolsó megmaradt darabjait. Ernst Cassirer *Nyelv és mítosz* című tanulmányában két oldalról közelíti meg a névváltás problematikáját, egyfelől egyfajta ősi, primitív beavatási szertartás jelleget kölcsönöz neki¹⁰², másfelől „*a névváltozás szerepe az, hogy megóvja az embert a fenyegető veszélytől: úgy vonja ki magát a veszélyek alól, hogy az új névvel bizonyos mértékig lénye is átalakul, és ebben a burokban felismerhetetlenné válik*”¹⁰³. Míg az előbbi megállapításban igen csak fontos a rítus jelensége, amely esetünkben az erre kijelölt személy/ személyek – itt mindig az aktuálisan posztan levő ezredesekre kell gondolnunk – által hozott, létalkotó eszköz mitikus jellegével rokonítható, addig az utóbbi konstatació szinte teljes mértékig megfeleltethető a regényben szereplő átnevezési szándékkal. Ezek a bádoglapocskák, dögcédulák, vagyis „*a hatóság valóságteremtésének groteszk-hátborzongató*”¹⁰⁴ kellékei, valójában egy olyan zárt rendszerrel működő zónákhoz kapcsolhatóak, amelyek ezek révén tartják számom az ott, obligatóriusan élő személyeket – gondolhatunk itt emberek intézményes fogvatartására (börtön, láger vagy akár a kötelező katonaság). Eme kintről irányított személyiségfelépítés jellemző összetevői jelen vannak a körzetet meghatározó, egyben behatároló tényezőkben, amelyek mondhatni láthatatlanul és nyomtalanul körbefogják Dobrint és a hozzá kapcsolódó térség különböző részeit. Amennyiben Rigolot azon megállapításból indulunk ki, hogy a „*tulajdonnév funkciója a puszta indentifikáció: egy személy vagy dolog speciális megjelölés segítségével történő megkülönböztetése és individualizálása*”¹⁰⁵ – amely egyebekben képessé válik az irodalmi

⁹⁹ BÁNYAI Éva, *A bodori névtérkép = Terek és határok, Térképzetek Bodor Ádám prózájában*, Kolozsvár, RHT, 2012., 65.

¹⁰⁰ TORDAI Zádor: *A távcső művészete, Bodor Ádám Sinistra körzet = Tapasztalatcsere, Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*, Bp., L'Harmattan, 2005., 71.

¹⁰¹ BODOR Ádám, *Sinistra körzet, Egy regény fejezetei*, Bp., Magvető, 1992., 25.

¹⁰² „*A fiú a férfitá avatás során más nevet kap, mert a mágikus szokások által, amelyek a beavatást kísérik, megszűnik fiúként létezni, és valaki másként, olyan férfiúként születik újjá, akiben valamelyik ősapá kel új életre.*” (Ernst CASSIRER, *Nyelv és mítosz*, Helikon, 1992/3-4., 439-440.)

¹⁰³ Uo., 440.

¹⁰⁴ BÁN Zoltán András, *A főmű, Bodor Ádám Sinistra körzet = Tapasztalatcsere, Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*, Bp., L'Harmattan, 2005., 59.

¹⁰⁵ Francois RIGOLOT, *Poétika és onomasztika*, Helikon, 1992/3-4., 349. (itt Ullmann alapján)

kontextus által jelentéssel feltöltődni¹⁰⁶ – ebben az esetben, úgymint egy egyneműséget célzó közösség fenntartásakor a név ezen funkciójának elrejtése, elfedése szükségszerű.

A hó mindent homogenizáló képessége pontosan úgy veszi el saját természetétől identifikációs jegyeit, ahogy azt a hatalom is teszi az általa birtokolt egyénnel, A Kolinda-erdő területen élnek a meg nem nevezett nyugalmazott erdőkerülők, akikről csupán annyit tudhatunk meg, hogy tizenketten tartózkodnak egy, a külvilágtól elszeparált „menedékházban”, illetve valószínűsíthetően elkapták a tunguz náthát. Az elbeszélés ezen pontján jól megmutatkozik a hatalom diskurzusa, vagyis az, ahogyan nem beszél vagy csak hazug módon a névvel már nem rendelkezőkről¹⁰⁷, azaz a rendszerből kiesettekről. Vizsgáljuk meg Derrida azon állítását, amely abból indul ki, hogy *„bármely kiejtett név feleleveníthetné a feltámasztást: „Lázár kelj fel!” Ezt kívánja színre vinni a „puszta név” aposztrofálása.”*¹⁰⁸ Ebben az esetben a ki nem mondott (halott) nevek ennek hiányát jelölik, azaz a rendszer sem emlékezni, sem megtartani nem akarja az elhunytakat. Ez szintén az emlékezés problematikájához vezet vissza, miszerint a felidézés aktusának megtagadása egyidejűleg a lelkiismeret elhárítását vonja maga után. Tehát ennek az elhárításnak a révén, leválasztjuk a nevet a halottakról, megfosztva őket az emlékezetben való továbbélés lehetőségétől. Így már erre a speciális „jelölőre” nem fog vonatkozni az a derridai meghatározás, miszerint a *„szerkezetében vagy hatóerejében van valami, ami felkelti, kihívja vagy lehetővé teszi ezt a fajta mágiát: nem csupán a hallucináció vágyát, de a megtapasztalását is. A tulajdonnév lényege visz rá (anélkül, hogy egy pillanatig is hinnénk benne) az „igazi gyász” (ha van) gondolatára....A halál eljövetelekor nem marad más, csak a tulajdonnév; ezzel megnevezhetjük, megszólíthatjuk, felidézhetjük, jelölhetjük, miközben tudjuk, ... a név viselője”*¹⁰⁹, éppen ezért többé már nem fog válaszolni, kizárólag az emlékezet aktusa révén.¹¹⁰

Bán Zoltán a „dögcédulák” szimbólumán keresztül megpillant egy olyan létfolyamatot, amelyben a névhordozó eszköz az *„életút tárgyi megszilárdulása: nemcsak a „születés”, a*

¹⁰⁶ Uo., Francois RIGOLOT, *Poétika és onomasztika*, Helikon, 1992/3-4., 349. (itt Ullmann alapján)

¹⁰⁷ Csupán csak Toni Waldhütter bácsi neve jelenik meg a párbeszéd alatt, amely Coca Mavrodin ezredesné és egy fogvatartott erdőkerülő között zajlik, azonban megszólalását nem haljuk, illetve az ő üzenetét tolmácsoló fél nevét sem tudjuk meg. Aron Wargotzki nevét pedig azért tudhatja meg az olvasó, mivel szökésével képes megteremteni egy hatalmon kívülálló cselekvést, amely szolgálhat saját, identifikációs jegyével.

¹⁰⁸ Jacques DERRIDA, *MÉMOIRES Paul de Man számára*, Bp., Józsefveg Műhely, 1998., 61-62.

¹⁰⁹ Uo., 62.

¹¹⁰ Derrida ezt az elméletét azzal kapcsolatba fejt ki, hogy Paul De Man halála után hiába tudjuk, hogy a név viselője halott, mégis a neve felemlegetésével képesek vagyunk életben tartani őt. vö. Uo., 61-105.

„megkeresztelés”, de a halál hordozója is”¹¹¹, ennek oka, hogy kizárólagos identifikáló jellegéből fakadóan egyedül e révén képes Coca Mavrodin beazonosítani az elhunytakat. A név, mint a halál felé haladó létezés bizonyítéka, tettenérhető abban, hogy „*ahányszor csak egy megnevezés vagy szólítás során elhangzik a neve, ahányszor csak felírják egy listára, bejegyzik az anyakönyvbe vagy aláírják, viselője halálát hordozza és hangoztatja*”¹¹². „*A halottaknak a neve sem él*”¹¹³, egészen addig a pontig, amíg le nem választódik hordozójától, s át nem vándorol egy másik, újonnan jöltre. Tehát kimondhatjuk, hogy eme szoros összekapcsolódás identitás- név- személy között egyes-egyedül addig maradhat koherenciában, ameddig a név „*még fennmarad és kimondatik, addig az embert közvetlenül jelenvalónak, és tevékenynek érzékelik*”¹¹⁴.

6. 1. A név/ álnév állandóságának hiánya

Miért is beszélhetünk elmosódó nevekről? Bodor Ádám hatalmas „*etnikai keveredés*”¹¹⁵-ek révén hozza létre szereplőinek névhálóját – amely „*„multikulturális” örökségük lenyomata, mely - vegyes lévén - indukálja identitásuk kevertségét*”¹¹⁶ – Bányai Éva meglátása szerint az író az önazonosság megfoghatatlanságát és a körzetben uralkodó elnyomás jelenségét képes ezáltal érzékeltetni az olvasójával, azaz „*a nevek összetétele, sorrendje egy idegen hatalom erőszakos jelenlétére utal, írásmódjuk (néemelyszer a magyar fonetika használata) sikertelen próbálkozás az integrálásukra*”¹¹⁷. Tehát a nevek szerkezetének megváltoztatásában, felcserélésében nagy szerepet játszik a tér, hiszen a román nyelvhasználat elemeit fedezhetjük fel a névadásban, amely „*az egyik legárulkodóbb jel a helyszín hovatarozására*”¹¹⁸. Így olyan nevekkal találhatja szembe magát az olvasó, mint Géza Hutira, Béla Bundasian, Zoltán Marmorstein, azonban még a leginkább magyarnak tekinthető név (Géza Kökény) struktúráját is felbontja a hovatarozás kötöttsége.

¹¹¹ BÁN Zoltán András, *A főmű, Bodor Ádám Sinistra körzet = Tapasztalatcsere, Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*, Bp., L'Harmattan, 2005., 59.

¹¹² Jacques DERRIDA, *MÉMOIRES Paul de Man számára*, Bp., Józsefvegy Műhely, 1998., 63.

¹¹³ ÁDÁM Anikó, *Kosztolányi a nevekről*, Helikon, 1992/3-4., 397.

¹¹⁴ Ernst CASSIRER, *Nyelv és mítosz*, Helikon, 1992/3-4., 440.

¹¹⁵ SZILÁGYI Márton, *A tárnicsgyökér fanyar illata*, Bodor Ádám Sinistra körzet = Tapasztalatcsere, Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról, Bp., L'Harmattan, 2005, 102.

¹¹⁶ BÁNYAI Éva, *Identitásproblémák Bodor Ádám, Dragomán György és Papp Sándor Zsigmond prózájában*, <http://mek.oszk.hu/08100/08170/html/#17>

¹¹⁷ Uo., <http://mek.oszk.hu/08100/08170/html/#17>

¹¹⁸ KÁNTOR Lajos, *Tájélmény és identitás, Reményik Sándortól Borodor Ádámgig*, <http://mek.oszk.hu/08100/08170/html/#32>

Azonban a megkapott név jelenlétének állandósága ugyan olyan illékonyt hordoz magában, ahogyan a hatalom szabályai és az őket alkotó emberek változékonysága, mivel lecserélhetőségük nagyban függ az aktuális viszonyrendszerektől, amelyek kiismerhetetlenül ránehezülnek az újonnan jöttekre. Az ezredek személyének váltakozásával – mint mikor a körzet felügyeletét Coca Mavrodin-Mahmudia veszi át – Andrej álneve, s ezzel együtt mondhatni bejáratott identitása kérdőjelezőik meg, *„a létét bizonyít(hat)ó és biztosítható dosszié üressége saját létezését vonja kétségbe”*¹¹⁹, s ezen felül az ottartózkodásának funkciója is megszűnik, amely maga után vonja a körzetből való kiűzetését (*„...fiókjából irattartót vett elő, összefogdosott szürke dossziét, nagy ákombákom betűkkel volt ráírva az Andrej, a Bodor: az álnevem. Kinyitotta, mutatta, mintha nem is léteznék, a belseje teljesen üres. Nem kizárt, valaki, mint feleslegeseket, egyszerűen eltűzelte, eldobta őket, vagy talán maguktól megsemmisültek.”*¹²⁰).

Tehát a létbizonytalanság állapota jellemzi leginkább a zóna lakóit, akik ugyan úgy ki vannak szolgáltatva az állítólagos járványnak, ahogyan a hatalom gépezete által generált félelemnek, amely ahogyan adta, úgy el is választhatja a nevet hordozójától, ugyanis az idő előrehaladtával ezek az álnevek nem képesek sem megtapadni, sem egybeolvadni a személlyel, s ekképp maradnak üres (valódit pusztán csak imitáló) identitások. Így kijelenthetjük, hogy az ilyen típusú alkalmi névadási aktus nem képes felszámolni a „saját” és a „másik”, illetve az „eleve adott” és a „szerzett”/ „kapott”/ „rákényszerített” nevek közötti distanciát.

¹¹⁹BÁNYAI Éva, *A bodori névtérkép = Terek és határok, Térképzetek Bodor Ádám prózájában*, Kolozsvár, RHT, 2012., 66.

¹²⁰BODOR Ádám, *Sinistra körzet, Egy regény fejezetei*, Bp., Magvető, 1992., 35.

7. Az identitás elrejtése: az animalizálódástól egészen az eltárgyiasodó lét felé

7. 1. Az animális lét megjelenése a regényben

A külső hatások által létrejövő önfelszámolás, s az ebből következő már meglevő identitásnak az elfedése az új név felvétele mellett leginkább a természettel, azaz a homogén tájjal való összeolvadásban, mindemellett az ezzel való eggyé válásban érhető tetten. Mind külső, mind belső jegyeiktől megszabadulva, a regény szereplőinek integrációra tett kísérlete – a totalitás rendszerébe való betagozódás alapján – sikeresnek mondható, ezzel szemben, ha a „saját” aspektusából szemléljük az egyneműségekre való törekvést, akkor kimondhatjuk, hogy az a szubjektumuk megtagadásához vezet. Sinistra körzetének tájegysége kettős szegmenssel rendelkezik, egyfelől zártságából adódóan egyfajta megkonstruált (emberi beavatkozással létrehozott) térről beszélhetünk, amely legkevésbé sem rendelkezik a hagyományosnak mondható természeti jelleggel (sínek, sorompók, kintinok, töltések, állomások, kerítések), kissé ellentmondva meghatározásának, miszerint természetvédelmi körzet. Másfelől mégis érzékelhető organikus volta, amely ez esetben magyarázatot adhat a körzet lakóinak átalakulására, mindez úgy, hogy *„állati, növényi jelzők keverednek és vegyülnek az elemek leírásába”*¹²¹, beolvadva és újjáteremtve azonosságtudatukat, ám gyakran külső személyiség jegyeiket is.

A szereplők, illetve nevezzük őket inkább figuráknak – hiszen a regény folyamán emberi jellegüket folyamatosan lefokozzák –, főként a már említett funkciójukban és életterükben keresendő a változás fő oka. A természet láthatatlanul gyakorol befolyást az emberi életformára, amely már a körzet határának átlépése során megkezdí működését, továbbá átszervezi és kiirtja a saját, az önazonos jegyeket. Így kérdésessé válik, hogy a körzetbe való belépés pillanatától valójában melyik erő kezd meg az egyén feletti uralmat: az ideológia rendszere lép működésbe vagy inkább a tér mítikus hálója szövi át az identitást? Amennyiben a tér nem csupán emlékeiktől, értékeiktől és céljaiktól fosztja meg lakóit, hanem az eltöltött idő előrehaladtával már külső megjelenésüket is elkezdí hasonítani saját magához, ez esetben beszélhetünk egy természetfeletti közegről, amely *„az embereknek, valamint az állat- és növényvilágnak a kölcsönös egymáshoz idomulásában is megmutatkozik”*¹²². Az elállatiasodás szerepet kap a testiség megjelenésében, ott tartózkodások alatt kitörlődnek civilizált

¹²¹ H. NAGY Péter, *Dezintegráció és identitászavar, A Sinistra körzet a Bodor-novellák motívumainak kontextusában = Tapasztalatcsere, Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*, Bp., L'Harmattan, 2005., 111.

¹²² POZSVAI Györgyi, *Bodor Ádám Monográfia*, Pozsony, Kalligram, 1998., 174.

szokásaik, ilyen az étkezéssel és ivással kapcsolatos megnyilvánulásaik, ürítéshez és szexualitásukhoz fűződő viszonyuk. Ebből következik, hogy alantas viselkedésük eme típusai válnak személyiségük alkotó elemeivé, felcserélve a kintről hozottakat.

Az evés cselekménye, mint az animális lét motívuma, mondhatni a regény egyik legtöbbször visszatérő, természetközeli létformára utaló eszköze. Egyrészt az ételek fajtája magukban hordozza a nem feltétlenül embernek alkalmas, nyers, növényi alapanyagú jelleget („*Egy idő után megéheztem, gombát, rideg főtt krumplit áztattam a vizezett denaturált szeszben, azt szopogattam...*”¹²³), amennyiben mégis emberi fogyasztásra alkalmas ételekkel találkozunk, abban az esetben is egyfajta lealacsonyodott életformáról árulkodnak („*– Ma nem is akármilyen várja magukat, ebédre konzervet hoztam: hagymás pontyot árpakásával.*”¹²⁴). Ennek az elállatiasodott, mindennemű emberi önbecsülést hátrahagyó, explicit momentuma, mikor Aron Wargotzki szökése során nem jut élelemhez és arra kényszerül, hogy földdel enyhítse éhségét: „*... Nincs nekem semmi bajom. Csak teleettem magam földdel, és most nyomtatékul egy kis tejet kívánok. ...Csak a lábam rossz, meg talán kicsit túl sok földet ettem.*”¹²⁵, ez a már-már groteszk jelleggel bíró cselekmény egyfelől szükségszerű, másfelől közeledés egy másfajta, metafizikai állapothoz, amely révén az erdőkerülő „*élete elmúltával fizikálisan természeti elemmé alakul át*”¹²⁶. Azonban, ha a Heidegger által használt föld-fogalmat alkalmazzuk egy mű értelmezése során, azaz egy olyan létszervező elemként tekintünk rá, amely részint végtelen-, másrészt egy teremtő erővel rendelkezik, s így elválaszthatatlanul kötődik a rajta lakozó emberhez (világhoz)¹²⁷. Ez esetben a föld megevése, bekebelezése jelentheti a visszatérést a gyökerekhez, felkészülést a halálra, illetve elfogadását egy magasabb természeti erőnek. Tehát Aron Wargotzki létállapotának metamorfózisa a természettel összhangba lépve, egy tárgyiasodó szubjektum felvételére mutat rá. „*A föld birtoklása – jelen esetben ennek elfogyasztása – nemcsak a nyomorból való szabadulást jelképezi, hanem az indokolt jelenvalóságra, a megszolgált táji identitásra rámutató szimbólumként*”¹²⁸ is működik.

¹²³ BODOR Ádám, *Sinistra körzet, Egy regény fejezetei*, Bp., Magvető, 1992., 55.

¹²⁴ Uo., 113.

¹²⁵ Uo., 118-119.

¹²⁶ POZSVAI Györgyi, *Bodor Ádám Monográfia*, Pozsony, Kalligram, 1998., 171.

¹²⁷ Martin HEIDEGGER, *A műalkotás eredete = Rejtektutak*, Bp., Osiris, 2006., 31.

¹²⁸ FARAGÓ Kornélia, *A geokulturális elbeszélés változatai, Muzealizálási eljárások – posztmonarchikus beszédminták = A viszonyosság alakzatai, Komparatív poétikák, viszonylati jelentéskörök*, Újvidék, Forum, 2009., 15.

A testiség azon elemei, mint az ürítés, illetve a szexualitás, a civilizáció létformájától való elszakadás bemutatására szolgálnak. Márton László megítélése szerint ezeknek a figuráknak „*nincs erkölcsük, nincsenek belső tartásból fakadó jellemvonásaik...szükségeik részben állatiasak, részben gépiesek lesznek*”¹²⁹, tehát inkább beszélhetünk egy önfenntartó, vegetáló rendszerről, mint sem egy valódi érzelmekkel és igényekkel működő közösségről. Andrej esetében ez a malom elhagyásának tilalmában érhető tetten, hiszen a kijelölt tartózkodási helyet még ürítés céljából sem hagyhatja hátra, ez az abszurd elem még inkább az animális lét felé sodorja a főszereplőt, azaz az emberi életről való lemondás fokozataival szembesülünk a regényben. Az emberi érintkezés degradálása jelenik meg mindennemű férfi-női kapcsolatban, a hatalom rítusa még ide is beférkőzik, ilyen mikor Andrej Bodor egyik este meglátogatja Elvira Spiridont, pont ekkor lép hatályba a körzet járvánnyal kapcsolatos elrendelés, amely révén együttlétük átalakul a birkanyíráshoz hasonlatos aktussá¹³⁰. Egyaránt megmutatkozik az ideológia mindenfelé beférkőző és elembertelenítő jellege Gábiel Dunka és Elvira Spiridon viszonyában is, azonban ennek legérzékeltetőbb volta Bebe Tescovina helyzeténél érhető tetten.¹³¹ Tehát a regényben szereplő nők helyzetéről árulkodó leírásokból és eseményekből kiolvashatjuk a közösség hierarchiáját (amely inkább az állatvilágra jellemző), a nőkre funkcionálisan tekintenek, úgy, akár a tárgyakra vagy zsákmányokra, amelyeket könnyedén kisajátíthatnak, vagy abszurd módon kölcsönkérhetnek, elcserélhetnek. Következésképpen egy körzeten belül uralkodó kisebb körzeti hatalom (férfiak) jelenlétével szembesülünk, amely létrehozta saját szabályrendszerét, „*megteremtve a kiszolgáltatottság terét és alanyát*”¹³², ez esetben a nőt.

7. 2. Külső/ belső jegyek átalakulása, egybeolvadás a kör(nye)zettel

Az elbeszélésben fellelhető szereplők animális jellege nem csupán értékeik és szokásaik feladásában jelentkezik, a körzettel való hasonulás implikálja külsejük szükségszerű változását is, s fokozatosan behatolva szervezetükbe, egyre inkább az állati vonások felvétele felé sodorja őket. Így az individuum megszüntetésére irányuló törekvés valódi végrehajtója nem feltétlenül az ember, hanem a természet. A karakterek elnagyoltsága, külsejük

¹²⁹ MÁRTON László, *Az elátkozott peremvidék, Bodor Ádám Sinistra körzet = Tapasztalatcsere, Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*, Bp., L'Harmattan, 2005., 85.

¹³⁰ Vö. BODOR Ádám, *Sinistra körzet*, 130-132.

¹³¹ A nyolcéves kislányt édesapja egy pórázsal köti magához, s emellett nem tartja problematikusnak, hogy lánya a közel ötven éves Géza Hutirába szerelmes.

¹³² BENGI László, *A szövegsegmentumok iterációja mint az epikai világ megalkotása, Bodor Ádám Sinistra körzet = Tapasztalatcsere, Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*, Bp., L'Harmattan, 2005., 121.

változékonysága és egybemoshatósága egy „konnotatív jelentéshálózat”¹³³ révén születik meg, a regény metaforastruktúrája által már-már theriomorf jelleget öltenek a szereplők, itt gondolhatunk Jean Tomoioaga ezredes külsejének leírására: „...mezítlábra húzott bőrszandáljából a padlóra konyultak a griffmadárkarmok.”¹³⁴ A test részeinek morfózisa mutathatja a bennük lakozó idegent is, amely belülről formálja át a sajátot, megbontva a test koherenciáját. Ez a másság, az integrációval együttesen lép színre, azonban könnyedén elválhat viselőjétől, úgy, akár azt az álidentitás, álnév is teszi. Ezek, a testhez szorosan hozzátartozó tárgyak, ruhanemük vagy élettelen testdarabok a személyiség meghatározó és animáló tényezőivé válhatnak (Coca Mavrodin-Mahmudia „köpenye szárnyai közé süppedve gubbasztott, mint egy matt éjjeli lepke...fülében hordott sárga vattákból bogárszag párállott”¹³⁵)

Ahogy arra Bányai Éva rávilágít: „a maszk viselése is identifikációs művelet (akár a név)”¹³⁶, ebből következik, hogy ezekre a testen viselt jelzőkre is tekinthetünk maszkokként, amelyek megjelölik a másképpen meg nem nevezhető alanyokat, kijelölik viszonyukat a környezetükkel kapcsolatban, hiszen a vörös kakas esetében is parókaszerű haja ezt az idegenséget, oda nem tartozást beszéli el. Bodor Ádám eme sűrített képeket felhasználva mutatja meg az emberi lét és a természeti közeg között húzódó vékony határmezsgyét. Pontosan erre szolgál a tunguz nátha folytonos veszélye is, más szóval az átfertőzhetőség jelensége, amely mindenhol felüti a fejét, mégsem látható vagy igazolható, ahogy az ember animalizálódása is egy tettenérhetetlen folyamat végső stádiuma. Számos esetben különböző madárfajokkal azonosítódnak a szürreális „menedékházban” élők, akiket ez a tér nem csupán emlékeiktől, értékeiktől és céljaiktól foszt meg, hanem az eltöltött idő előrehaladtával már külső megjelenésük is elkezd hasonulni a tájhoz. Gondolhatunk itt arra, ahogyan elveszítik valós körvonalaikat, árnyékuk egyre nagyobb és elnagyoltabb lesz, testtartásuk, öltözkük elállatiasodik. Az ezredesnő, Coca Mavrodin által verbuvált magánhadsereg tagjai testesítik meg leginkább a fent említett torzulást, mindennek fokozása képen szabad akaratukból negligálják utolsó identifikációs jelzőiket is, így alkotva meg a homogenitás szürke közegét:

¹³³ SZILÁGYI Márton, *A tárnicsgyökér fanyar illata, Bodor Ádám Sinistra körzet = Tapasztalatcsere, Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*, Bp., L'Harmattan, 2005., 103.

¹³⁴ BODOR Ádám, *Sinistra körzet, Egy regény fejezetei*, Bp., Magvető, 1992., 156.

¹³⁵ *Uo.*, 36.

¹³⁶ BÁNYAI Éva, *A bodori névtérkép = Terek és határok, Térképzetek Bodor Ádám prózájában*, Kolozsvár, RHT, 2012., 82.

„Coca Mavrodin-Mahmudia még aznap, csak úgy pofára kiválogatott maga mellé vagy tizenöt-húsz, szinte egyforma falusit – véletlenségből mind hosszú nyakú, golyófejű, gombszemű, színtelen fiatal –, darócaikat eldobatta, valamennyien szürke öltönyt, hegyes orrú fekete félcipőt, ezüstösen csillámló nyakkendőt kaptak. A hasonlatosságra a falubeliek is fölfigyeltek, az átvedlett szomszédokat mindjárt elnevezték szürke gúnároknak.”¹³⁷, „Coca Mavrodin arra kérte két emberét, lehetőleg egymás nyomában, libasorban haladjanak, és mindig csak az út jobb oldalán; vágjanak a hóban jól látható csapást.”¹³⁸

Ezek az alakok úgy olvadnak bele saját peremlétükbe, ahogy a regény szüzséje is eljár, miszerint ennek a példának semmilyen szembeszökő abnormalitását nem érzékeljük a többi abszurd cselekmény között¹³⁹, mégis, ha kellő iróniával és egyben félelemmel szemléljük az itt történeteket, akkor arra figyelmeztet, „*hogy az ideálisnak vélt, uniformizált államkonstrukció világának tradícióját a Sinistra körzet története újragondolja.*”¹⁴⁰ A tér egységesítő és sematizáló szerepét mutatja az is, ahogyan az egymásba csúszó szereplők karaktere hol madár, hol másféle vadonban élő élőlény alakjában aposztrofálódik. A példák teljes egészében átszövik az elbeszélés stílusát, néha motivikus jelleget kölcsönözve a szereplőknek: Coca Mavrodin mint lepkeporos arcú, ázott, bogárszagú; Aron Wargotzki mint egy lihegő és vágyakozó kutya; Elvira Spiridon a szépséges madárka, berkenyemadár; Hamza Petrika madárijesztőárny.

Ám a körzetet leginkább meghatározni látszó élőlény a medve. Elsősorban azért, mert a természetvédelmi területen fekvő Dobrin területén élő medve populáció fenntartása és számontartása alapján teremődik meg a zóna lakóinak abszurd létformája. „A soha meg nem mutatkozó állatok rezervátumáról mint a titokzatos sötétségben lakozó ismeretlenről, mint a „valami”-ről gondoskodnak/ gondolkodnak”¹⁴¹, tehát a már említett funkciójukat, azaz ottartózkodásuk célját csak is ez az egy dolog szabja meg¹⁴². A medvékkel való folytonos egymásra utaltságban – ha nem is beszélhetünk valódi érintkezésről – kialakul egyfajta szimbiózis, amely hatást gyakorol az emberi életmódra, így megmásítva emberi természetüket

¹³⁷ BODOR Ádám, *Sinistra körzet, Egy regény fejezetei*, Bp., Magvető, 1992., 34.

¹³⁸ Uo., 106.

¹³⁹ SZILÁGYI Márton, *A tárnicsgyökér fanyar illata, Bodor Ádám Sinistra körzet = Tapasztalatcsere, Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*, Bp., L'Harmattan, 2005., 105.

¹⁴⁰ H. NAGY Péter, *Dezintegráció és identitászavar, A Sinistra körzet a Bodor-novellák motívumainak kontextusában = Tapasztalatcsere, Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*, Bp., L'Harmattan, 2005., 112.

¹⁴¹ POZSVAI Györgyi, *Bodor Ádám Monográfia*, Pozsony, Kalligram, 1998., 155.

¹⁴² Ezt bizonyítja az is, hogy mikor megszűnik a gyümölcsbegyűjtés ideje, már nem tartanak igényt Andrej szolgálataira és megkérlik, hogy hagyja el a körzetet.

és gyakran külső jegyeiket is (lásd a főmedvész, Oleinek doktor külseje¹⁴³). Másfelől a medvék részleges, ám gyakori feltűnése a szövegben rámutathat a hatalmi rend állandó voltára is, amely láthatatlanul uralja a körzetet, illetve az őrájuk épülő rendszer parallelként szolgál a rezervátum vezetői által megkövetelt törvények betartatására. Azaz a „szövegbeli elhallgatást erősíti a sinistrai medvék szerepe: különleges státusukat senki nem vitatja, s „hallgatólágosan” elfogadják a „kormányzati medvék” körzetmeghatározó szerepét. Úgy uralják a körzetet, hogy közben – a róluk való néhány szövegbeli utaláson kívül – nincs konkrét, „látható”, „tapasztalható” képük, csak a „nyomuk” létezik...A láthatatlan, körülírhatatlan hatalmat jelképezik, kívánságaik kielégítésére rendelődik alá a körzet...”¹⁴⁴

7. 3. A nyomhagyás, mint a személyiség utolsó lenyomata

Azonban a behatárolt területen tartózkodó személyeknek létcéljukká kellett, hogy váljon a nyom eltakarítása – úgy, ahogyan azt a vadállat is teszi –, hiszen a rejtőzködés ezen módja szerint képesek megvédeni saját integritásukat a hatalommal szemben. A nyom árulkodó, magában hordozott sűrítettsége révén veszélybe tudja sodorni tulajdonosát. Ahogyan a nyugalmazott erdőkerülőt is mindent megtesz, hogy ne akadjanak nyomára: „De Aron Wargotzkinak sem lábnyomát, sem tenyere, sem térde nyomát, sem hátrahagyott piszkát nem találtam sehol a Kolinda-erdőn.”¹⁴⁵, azonban a természettel való diszharmónia, azaz, ahogyan nem olvad be saját közegébe, egyenesen vesztét okozza: „Végül nem gyarló emberi szüksége, hanem ostoba, fényűző kedvtelése volt az, ami elárulta.... A fenyők mögül betűző napfény lemezein, a szélcsendes percekben a pipafüst kék nyelvei lebegtek...Onnan kunkorodtak elő időről időre a füst vékony fonalai. Amíg én a havas erdőn – hogy Coca Mavrodin szavával éljek – egy darab szart kerestem, Aron Wargotzki ült a föld alatt, és pipázott.”¹⁴⁶

A nyomhagyás, mint a személyiség utolsó megmaradt jegye, s az ezzel összekapcsolódó fenntartott szabályrendet fenyegető mivolta, egyben a térben való elhelyezkedésre is rámutat, hiszen meghatározza az egyén helyét, célját, útját a körzeten belül, szökés esetén pedig ez jelzi annak elhagyását. A nyom egyebekben egy viszonyt fejez ki tulajdonosa és a bejárt

¹⁴³ „Alkalmi ivócimborámat, az előttem bandukoló dokit ismertem fel előbb, természetesen a szagáról.

Véletlenségből sem orvosságsgaga volt, neki csak a neve volt doki, mindig is medvékkel foglalkozott. Vad, émelítő állatszaga volt, mint egy lehugyozott bokornak.” (BODOR Ádám, *Sinistra körzet*, 82.)

¹⁴⁴ BÁNYAI Éva, „Ott vannak, csak nem látszanak.”, *Elhallgatás alakzatok Bodor Ádám prózájában = Terek és határok, Térképzetek Bodor Ádám prózájában*, Kolozsvár, RHT, 2012., 129-130.

¹⁴⁵ BODOR Ádám, *Sinistra körzet, Egy regény fejezetei*, Bp., Magvető, 1992., 115.

¹⁴⁶ Uo., 115-116.

környezete között, ezáltal az otthagyt lábnyom megmutathatja a tér és az abban élő nexusát és egymásrahatottságát. Tehát a nyom úgy működik az azt megtaláló számára, ahogyan az olvasó is rábukkan az elbeszélés egy elrejtőző, ám kulcsfontosságú szegmensére. A nyomhagyást elgondolhatjuk egy „térérzékenység”¹⁴⁷-nek, amely „az önmegtapasztalás és a térészlelés egybeesését közvetíti”¹⁴⁸, vagyis az otthagyt én-darabka egyszerre válik szubjektum- és térformálóvá. Az én lenyomatai egyfajta útvonalak, amelyek sűrítik az egyén élettörténetét, így magyarázható az Andrej által elbeszélte térben jelen levő múlt/jelen érzékelése is: „*Sítalpaim nyoma napról napra mélyült a havon, a végén, ha dolgom végeztével estefeled beleálltam a vályúba, az magától hazavezetett a hágóra, ahol Elvira Spiridon várt rám...*”¹⁴⁹, ahogy ez a példa is jól mutatja, a nyom képes egyfajta emlékezőhellyé válni. A nyomot tekinthetjük úgy is, mint az erkölcsi és szellemi öntudat utolsó lenyomatát, amely képes emlékeztetni az embert a végrehajtott dolgok kegyetlenségére, s egyben figyelmeztetni a még el nem követett hibákra. A körzetben történő tragédiák nyomai besszívódnak a térbe, egyesülnek vele, így megőrződve a visszalátogatók számára. Tehát a térrel való újbóli szembesülés, egyben a saját azonosságának, erkölcsi feladásnak és elembertelenedésnek a színhelyeként tárul fel. A *Sinistra körzet* esetében ez Andrej visszatérésekor kap hangsúlyt, mikor is az önfelszámolás múltban gyökerező, ám jelen számára is ugyan azt jelentő útját járja be újra.¹⁵⁰ A „soha” szó nyomatékos jelenléte bizonyítja Andrej lelkiismeretét, amely olyan súllyal nehezedik rá, ahogyan a sítalp is nyomot hagy a földben. A nyom az évszakok váltakozás közben a cement megkötése révén maradt meg, amely eszközül szolgált a rendszer intézkedései előtt elbújók befalazására.¹⁵¹ Az emlékezés azonban veszélyes, Andrej pontosan ezért távolítja el magától, kikerülve azt a kérdést, amelyet saját magának kellene feltennie: Vajon ember maradt-e a parancsok végrehajtásával? A regény utolsó fejezetében meg is születik erre a válasz: „...*sítalpaim ezüst szalagja most is ott kanyargott tisztásokon át a Kolinda-erdő bűvópatakjai felé. Utoljára még átvárt egy kis jóleső meleg: azért mégsem tűnök el erről a tájról nyomtalanul.*”¹⁵²

¹⁴⁷ Faragó Kornélia ezt a fogalmat a *Párhuzamos történetek* elbeszélőjénél alkalmazza, illetve nem a természeti közeg nyomainak, hanem a városban kavargó utak hálózatának „érzetterében” helyezi el. (Vö. FARAGÓ Kornélia, *Történi terek és egzisztenciális térérzetek, A várostér dinamikus koncepciója a regényben*, 141.)

¹⁴⁸ Uo., 141.

¹⁴⁹ BODOR Ádám, *Sinistra körzet, Egy regény fejezetei*, Bp., Magvető, 1992., 117.

¹⁵⁰ Vö. BODOR Ádám, *Sinistra körzet*, 14.

¹⁵¹ Vö. BODOR Ádám, *Sinistra körzet*, 14-15.

¹⁵² Uo. 158.

Szépirodalom

BODOR Ádám, *Sinistra körzet, Egy regény fejezetei*, Bp., Magvető, 1992.

Felhasznált szakirodalom

ÁDÁM Anikó, *Kosztolányi a nevekről*, Helikon, 1992/3-4., 388-399.

ANGYALOSI Gergely, *A kiismerhetetlen remekmű, Bodor Ádám Sinistra körzet = Tapasztalatcsere, Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*, Bp., L'Harmattan, 2005.

BALASSA Péter, *Bodor Ádám novelláiról, Az Eufrátesz Babilonnál = Tapasztalatcsere, Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*, Bp., L'Harmattan, 2005.

BÁN Zoltán András, *A főmű, Bodor Ádám Sinistra körzet = Tapasztalatcsere, Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*, Bp., L'Harmattan, 2005.

BÁNYAI Éva, *A bodori névtérkép = Terek és határok, Térképzetek Bodor Ádám prózájában*, Kolozsvár, RHT, 2012.

BÁNYAI Éva, *Identitásproblémák Bodor Ádám, Dragomán György és Papp Sándor Zsigmond prózájában*, <http://mek.oszk.hu/08100/08170/html/#17> (2014. 04. 20.)

BÁNYAI Éva, „Ott vannak, csak nem látszanak.”, *Elhallgatás alakzatok Bodor Ádám prózájában = Terek és határok, Térképzetek Bodor Ádám prózájában*, Kolozsvár, RHT, 2012.

BÁNYAI Éva, *Terek, viszonyok, térviszonyok = Terek és határok, Térképzetek Bodor Ádám prózájában*, Kolozsvár, RHT, 2012.

BENGI László, *A szövegszegmentumok iterációja mint az epikai világ megalkotása, Bodor Ádám Sinistra körzet = Tapasztalatcsere, Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*, Bp., L'Harmattan, 2005.

BULGAKOV, Szergej, *A tulajdonnév*, Helikon, 1992/3-4., 447-458.

CASSIRER, Ernst, *Mitikus, esztétikai és teoretikus tér*, <http://www.c3.hu/scripta/vulgo/2/1-2/cassir.htm> (2014. 04. 20.)

- CASSIRER, Ernst, *Nyelv és mítosz*, Helikon, 1992/3-4., 435-446.
- DERRIDA, Jacques, *A másik egynyelvűsége*, Pécs, Jelenkor, 1997.
- DERRIDA, Jacques, *Kivéve a név = Esszé a névről*, Pécs, Jelenkor, 1995., 51-105.
- DERRIDA, Jacques, *MÉMOIRES Paul de Man számára*, Bp., József Műhely, 1998.
- ELIADE, Mircea, *A szent és a profán, A vallási lényegről*, Bp., Európa, 1999.
- FARAGÓ Kornélia, *A geokulturális elbeszélés változatai, Muzealizálási eljárások – posztmonarchikus beszédminták = A viszonyosság alakzatai, Komparatív poétikák, viszonylati jelentéskörök*, Újvidék, Forum, 2009.
- FARAGÓ Kornélia, *Történő terek és egzisztenciális térérzetek, A várostér dinamikus koncepciója a regényben = A viszonyosság alakzatai, Komparatív poétikák, viszonylati jelentéskörök*, Újvidék, Forum, 2009.
- FOUCAULT, Michel, *Eltérő terek = Nyelv a végtelenhez*, Debrecen, Latin Betűk, 2000., 147-155.
- H. NAGY Péter, *Dezintegráció és identitászavar, A Sinistra körzet a Bodor-novellák motívumainak kontextusában = Tapasztalatcsere, Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*, Bp., L'Harmattan, 2005.
- HALL, Stuart, *A kulturális identitásról = Multikulturalizmus*, Bp., Osiris, 1997., 60-85.
- HEIDEGGER, Martin, *A műalkotás eredete = Rejtektak*, Bp., Osiris, 2006.
- HEIDEGGER, Martin, 9.§. *A tér és idő mint tiszta szemléletek megvilágítása = Kant és a metafizika problémája*, Bp., Osiris, 2000., 69-73.
- HEIDEGGER, Martin, 40.§. *A szorongás alapdiszpozíciója mint a jelenvaló lét egyik kitüntetett feltárultsága = Lét és idő*, Bp., Osiris, 2007., 217-224.
- HEIDEGGER, Martin, *Seind und Zeit*, <http://gesamtausgabe.files.wordpress.com/2012/06/er-ga-02-sein-und-zeit-1927.pdf> (2014. 04. 15.)
- ISER, Wolfgang, *A fiktív és az imaginárius: Az irodalmi antropológia ösvényein*, Bp., Osiris, 2001.

KÁNTOR Lajos, *Tájélmény és identitás, Reményik Sándortól Borodor Ádámig,*

<http://mek.oszk.hu/08100/08170/html/#32> (2014. 04. 12.)

KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Elbeszélői magatartás és elbeszélésviszonyok: A narráció néhány kérdése fiatal íróink újabb regényeiben,* Kortárs, 1979/11.

LUKÁCS György, *Szoltsenyicin regényei = Solzsenyicin- tanulmányok,* Bp., Európa, 1990., 41-115.

MÁRTON László, *Az elátkozott peremvidék, Bodor Ádám Sinistra körzet = Tapasztalatcsere, Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról,* Bp., L'Harmattan, 2005.

POZSVAI Györgyi, *Bodor Ádám Monográfia,* Pozsony, Kalligram, 1998.

RICOEUR, Paul, *A narratív azonosság = Narratívák 5.: Narratív pszichológia,* szerk.

LÁSZLÓ János, THOMKA Beáta, Bp., Kijárat, 2001.

RICOEUR, Paul, *A szöveg világa és az olvasó világa = Narratívák 2: Történet és fikció,* szerk. THOMKA Beáta, Bp., Kijárat, 1998.

RICOEUR, Paul, *Az elbeszélő funkció = A diskurzus hermeneutikája: Paul Ricoeur válogatott tanulmányai,* ford., szerk. KOVÁCS Gábor, Bp., Argumentum, 2010.

RIGOLOT, Francois, *Poétika és onomasztika,* , Helikon, 1992/3-4., 348-361.

SIMON Attila, *Bodor Ádám, Sinistra körzet,* Alföld, 1992/9., 70-74.

SZILÁGYI Márton, *A tárnicsgyökér fanyar illata, Bodor Ádám Sinistra körzet = Tapasztalatcsere, Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról,* Bp., L'Harmattan, 2005.

SZIRÁK Péter, *A periféria poétikája?, A Bodor –olvasás = Tapasztalatcsere, Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról,* Bp., L'Harmattan, 2005.

SZIRÁK Péter, *Folytonosság és változás: A nyolcvanas évek magyar elbeszélő prózája,* Debrecen, Csokonai, 1998.

TORDAI Zádor: *A távcső művészete, Bodor Ádám Sinistra körzet = Tapasztalatcsere, Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról,* Bp., L'Harmattan, 2005.